

Türkiye'deki silahlı çatışmanın eğitimsel erişime etkileri: Kuşak analizi*

Ali Berker

*Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İktisat Bölümü, 14280, Bolu
e-posta: berkera@gmail.com*

Özet

Bu çalışma, Türkiye'nin en önemli sorunlarından biri olan Kürt sorununun bir sonucu olarak ortaya çıkan ve yaklaşık son 30 yıldır devam eden silahlı çatışmanın eğitimsel erişime etkisini incelemektedir. Türkiye'deki silahlı çatışmanın etkilerinin incelenmesinde ortaya çıkabilecek ekonometrik problemlerin üstesinden gelebilmek amacıyla farkların-farkı (F-F) yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem çerçevesinde, çatışma ortamına maruz kalmadaki iller ve kuşaklar arasında gerçekleşen değişkenlik kullanılarak çatışmanın eğitimsel erişime etkileri tahmin edilmiştir. Çalışmanın bulguları, çatışmaya maruz kalmanın etkilerinin eğitimsel erişimin düzeyine göre değiştiğini işaret etmektedir. Çatışmaya maruz kalmanın ilkökulu bitirme oranını pozitif olarak etkilediği gözlemlenirken, ortaokul ve liseyi bitirme oranlarını negatif olarak değiştirdiği belirlenmiştir. Ayrıca tahmin edilen negatif etkilerin kadınlar, çatışma ortamına daha uzun süre maruz kalanlar ve tarihsel olarak Kürt nüfusun yoğun olduğu iller için daha güçlü şekilde gerçekleştiğini gösteren bulgular elde edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Silahlı Çatışma, Eğitimsel Erişim, Türkiye.

JEL kodları: I21, N44, O52.

1. Giriş

Son on yılda, silahlı iç çatışma süreçleri iktisat literatüründe yeni bir araştırma alanı olarak ortaya çıkmıştır. Blattman ve Miguel (2010) ekonomik, politik ve sosyal nedenleri ve sonuçları açısından silahlı iç çatışmaların iktisat literatürü için önemini ortaya koymuştur. Çatışmaların eğitime, sağlığa, kısaca beşeri sermayeye olan etkileri çatışma

* Derginin iki hakemine eleştirileri ve katkılarından dolayı teşekkür ederim. Ayrıca bu çalışmanın farklı aşamalarında katkıda bulunan Ahmet İçduygu, Cem Somel, David Lam, İnsan Tunalı, Nuran Belet, Rainer Heuer'a teşekkür ederim. Bu çalışma, TÜBİTAK'ın iki doktora-sonrası araştırma programı tarafından desteklenmiştir: TÜBİTAK-Deutsche Forschungs Gemeinschaft (DFG)-2225 Avrupa Bilimsel Değişim Burs Programı ve TÜBİTAK-2219 Yurt Dışı Doktora Sonrası Araştırma Burs Programı. Bu desteklerinden dolayı TÜBİTAK kurumuna teşekkür ederim. Bu makaledeki hataların sorumluluğu sadece bana aittir.

araştırmalarının en önemli konularından birini oluşturmaktadır.¹ Araştırmalarda, çatışma ortamına maruz kalmanın çeşitli yollardan bireylerin eğitimsel başarılarını olumsuz etkilemesinin söz konusu olabileceği belirtilmiştir.² Çatışmanın en belirgin ve dolaysız etkisi, okul binası, derslik ve laboratuvar gibi eğitim hizmetlerinin verildiği gerekli altyapının zarar görmesidir. Bu fiziksel zararlara ek olarak, çatışma ortamı öğretmenlerin ve diğer okul personelinin kendi görevlerini yapmalarına engel teşkil edebilmektedir. Silahlı çatışma böylece eğitim hizmetlerinin aksamasına yol açmaktadır.

Silahlı iç çatışmanın eğitime olan talebi de olumsuz şekilde etkilemesi söz konusu olabilir. Çatışma ortamında, işgücü piyasasındaki istihdam imkanlarının ve ücret düzeylerinin düşük seviyede gerçekleşmesi; beklenen yaşam süresindeki belirsizliğin yükselmesi; ailelerin çocuklarının eğitimleri için ayırabilecekleri kaynakların azalması; hanehalkının demografik yapısının nitel ve nicel olarak değişmesi eğitime olan talebin, dolayısıyla eğitimsel başarıların azalmasına yol açabilir. Öte yandan, çatışma sonucunda ortaya çıkan başka ekonomik ve sosyal değişimler eğitimsel çıktıları farklı biçimlerde etkileyerek, çatışma ile eğitimsel çıktıları arasındaki negatif ilişkinin zayıflamasına neden olabilir. Örneğin, eğer çatışma ortamında fiziksel sermaye yatırımları daha riskli veya imkansız hale gelirse, aileler fiziksel sermaye yerine çocuklarının beşeri sermayelerine yatırım yapabilir.

Bu çalışma silahlı çatışma literatürüne ampirik anlamda bir katkı yaparak, yaklaşık son 30 yıldır Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu illerinde süren silahlı iç çatışmanın eğitimsel erişime etkisini tahmin etmeyi amaçlamaktadır.³ Bu amaç doğrultusunda, çatışma ortamına okul çağında maruz kalan kuşakların eğitimsel erişimi incelenmiştir.⁴ Kuşakların ilkökul

¹ Çatışmanın çocukların eğitimsel çıktılarına etkileri için şu çalışmalara bakılabilir: Akbulut-Yüksel (2009), Swee (2009), Chamarbagwala ve Moran (2011), Akresh ve Walque (2008), Merrouche (2006), Shemyakina (2011). Çatışmanın çocukların sağlık çıktılarına etkileri için ise şu çalışmalara bakılabilir: Akbulut-Yüksel (2009), Guerrero-Serdan (2009), Bundervoet vd. (2009).

² Bu makalenin uzunluğunu kısa tutmak maksadıyla, çatışma ile eğitimsel çıktılar arasındaki ilişkinin şekillenmesine katkıda bulunabilecek olası mekanizmalar makale içinde seçici ve çok kısa bir biçimde verilmiştir. Çatışmanın eğitimsel çıktılarına bütün olası etkileri ayrıntılı olarak Web Ek'te açıklanmıştır (Bölüm I). Web Ek'in bu bölümünde ayrıca çatışmaya maruz kalma ile eğitimsel başarı arasındaki neden-sonuç ilişkisini inceleyen literatürün kısa bir özeti sunulmuştur. Çalışmanın Web Ek'ine yazarın üniversitesindeki web sayfasından erişilebilir.

³ Uluslararası literatürde, ülke içindeki çatışmalarda ölü sayısının yılda en az 1000 kişi veya üzere olduğu durumlar "iç savaş", 25 kişi veya üzeri olduğu durumlar ise "iç çatışma" olarak tanımlanmıştır (Blattman ve Miguel, 2010). İlgili literatürün bu tanımsal çerçevesi kullanılarak, çalışmada silahlı iç çatışma terimi kullanılmıştır. Ayrıca, çalışmada silahlı iç çatışma terimi yerine bazen kısaca silahlı çatışma veya çatışma terimleri kullanılmıştır.

⁴ Bu çalışmada kullanılan kuşak terimi aynı yaş grubunda bulunan bireyleri toplulaştırmış bir şekilde tanımlamak için kullanılmıştır. Genel Nüfus Sayım verisi bireylerin doğum tarihleri hakkındaki bilgileri kapsamadığından, çalışmada doğum yılı yerine bireylerin yaşına ait bilgiler kullanılarak bireylerin ait oldukları kuşak belirlenmiştir. Bu bağlamda, kuşak terimi aynı yılda doğan ve bunun sonucunda eğitim sistemine ve işgücü piyasasına giriş ve çıkış gibi yaşam döngüsü içindeki olayları büyük ihtimalle aynı zaman dilimlerinde gerçekleştiren kişileri toplu bir şekilde belirtmektedir.

mezunu, ortaokul ve lise mezunu olmak üzere üç farklı eğitimsel çıktısı mercek altına alınmıştır.

Gerçekleştirilen ekonometrik analizde, önemli bir değişkenin ekonometrik modelden dışlanması ve çatışma ile eğitimsel erişim arasındaki ilişkinin çift yönlü olmasının neden olabileceği sorunları aşabilmek için, 1984 yılından itibaren süren silahlı iç çatışma ortamına maruz kalınmasındaki kuşaklar ve iller arasında gerçekleşen değişkenlik kullanılmıştır. İlk olarak, çatışma ortamına maruz kalınmasındaki kuşaklar arasında meydana gelen değişkenliği belirlemek amacıyla 2000 Genel Nüfus Sayımı'ndaki (GNS) bireylerin yaşlarına ilişkin bilgiler kullanılarak, çatışmaya okul çağında maruz kalan ve kalmayan kuşaklar tanımlanmıştır. Daha sonra, çatışmaya maruz kalan ve kalmayan kuşaklar arasındaki eğitimsel erişim farkının çatışmanın gerçekleştiği ve gerçekleşmediği iller arasında ne ölçüde değiştiğini belirlemek için çatışmaya maruz kalmadaki coğrafi değişkenlik tanımlanmıştır. Burada, 1987-2002 yıllarında uygulanan Olağanüstü Hal (OHAL) kapsamına alınan iller çatışmaya maruz kalan iller olarak belirlenirken, diğer tüm iller çatışmaya maruz kalmayan iller olarak belirlenmiştir. Kuşaklar arasında yapılan karşılaştırma illere özgü, zaman içinde değişmeyen sabit özelliklerin; iller arasında yapılan karşılaştırma ise kuşaklara özgü, illere göre değişkenlik göstermeyen sabit özelliklerin kontrol edilmesine olanak vermektedir.

Bu ampirik çerçevede farkların-farkı (F-F) tahminleri, Türkiye'deki silahlı çatışmanın eğitimsel erişime etkilerini ölçmektedir. Tahmin sonuçları, çatışmanın etkilerinin eğitimsel erişimin düzeyine göre farklılık gösterdiğini işaret etmektedir: Çatışmaya maruz kalmanın ilkokulu bitirme oranını pozitif olarak etkilediği bulunmuştur. Öte yandan, çatışmaya maruz kalmanın ortaokul ve liseyi bitirme oranlarını olumsuz etkilediği belirlenmiştir. Ayrıca bu tahmin edilen etkilerin çatışma ortamına uzun süre maruz kalanlar, Kürt nüfusun yoğun olduğu illerde yaşayanlar ve kadınlar için farklı biçimlerde gerçekleştiği görülmüştür.

Çalışmanın bundan sonraki bölümleri şu şekilde yapılandırılmıştır. İkinci bölümde, Türkiye'deki silahlı çatışmanın kısa bir tarihçesi sunulmuştur. Üçüncü bölümde, çalışmada kullanılan ekonometrik analiz yöntemi açıklanmış ve gerçekleştirilen analizler sonucunda elde edilen bulgular tartışılmıştır. Çalışma sonuç kısmı ile sonlandırılmıştır. Ayrıca, makaleyi kısa tutmak amacıyla tasarlanan Web Ek'i çatışma ile eğitimsel çıktılar arasındaki ilişkiyi inceleyen literatürün genel bir değerlendirmesini ve ampirik analizin bazı bulgularını içermektedir.

2. Türkiye'deki son 30 yıllık silahlı çatışmanın tarihçesi

Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde çatışmaya maruz kalan iller Türklerden sonra ikinci büyük etnik grubu oluşturan

Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı yerlerdir.⁵ Türkiye nüfusunun etnik bileşenlerinin zaman içinde ve illere göre nasıl değiştiği konusunda bir bilgi mevcut değildir. Türkiye'nin etnik yapısı üzerine ayrıntılı son bilgiler, 1965 GNS'de bulunmaktadır.⁶ Bu bilgi eksikliğinin doğal bir sonucu olarak Türkiye'de yaşayan Kürt nüfusunun büyüklüğü hakkında birbirinden farklı tahminler bulunmaktadır. Örneğin, Türkiye'nin nüfusunun yaklaşık 56.5 milyon olduğu 1990 yılı için Izady (1992: 116) Kürtlerin nüfusunun 13.6 milyona (% 24.1) yaklaştığını ileri sürerken, Mutlu (1996: 532) bu nüfusun 7 milyon (%12.6) civarında olduğunu tahmin etmiştir. Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2003'ün sonuçlarını kullanarak Koç, Hancıoğlu ve Cavlin (2008), 2003 yılı için Kürt nüfusunu takriben 10 milyon olarak tahmin etmişlerdir (Koç, Hancıoğlu ve Cavlin, 2008: 451).

1965 GNS'nin sonuçlarına göre, 1965 yılında yaklaşık 33 milyon olan Türkiye nüfusunun % 7.5'ini Kürtler oluşturmaktadır. Kürt nüfusu çoğunlukla (% 61.6) bu çalışmada çatışmanın gerçekleştiği illerde yaşamaktadır. Bu oran çatışma illeri gibi Doğu Bölgesi'nde bulunan ama çatışmanın gerçekleşmediği iller için % 28.1 olarak belirlenirken, çatışmanın olmadığı diğer bölgelerdeki iller için ise % 10.4 olarak tahmin edilmiştir. Çatışma illerinde kümelenmiş olan Kürtler, bu illerin toplam nüfusunun % 53.4'ünü oluşturmaktadır. Doğu Bölgesi'nde veya diğer bölgelerde bulunan çatışma dışı iller incelendiğinde, bu oran % 3.7 olarak tahmin edilmiştir. Ancak çatışmaya maruz kalan illerle kalmayan iller arasındaki fark, sadece Kürt nüfusunun yoğunluğundan ibaret değildir. Çatışma döneminden önce bile, bu iki il grubu arasında önemli ekonomik ve sosyal farklar bulunmaktadır. Web Ek belgesindeki Tablo A1'de sunulan 1985 GNS'nin betimsel istatistik bilgileri, çatışmaya maruz kalmayan illerle karşılaştırıldığı zaman, çatışmaya maruz kalan illerdeki nüfusun genel olarak daha düşük oranlarda imalat sektöründe istihdam edildiğini ve lise eğitimine sahip olduğunu göstermektedir. Bu istihdam ve eğitim çıktılarındaki farklılıklara paralel, çatışma illerinde kırsal nüfusun oranı daha yüksektir. Dolayısıyla çatışmaya maruz kalan illerin daha kırsal ağırlıklı, az gelişmiş sosyoekonomik bir yapıya sahip olduğu belirtilebilir.

Çatışma öncesi döneme ait temel göstergelerdeki bu farklar, çatışmanın gerçekleştiği illeri kapsayan Doğu Bölgesi'nin tarihsel olarak Türkiye'nin en az gelişmiş bölgesi olduğunu belirten genel değerlendirmeyi destekler niteliktedir. Bu açıdan, çatışmanın gerçekleştiği illerin, kökleri 19.yy'ın sonlarına kadar uzanan, 20.yy'da ivme kazanan modernleşme atılımlarından

⁵ Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri için kısaca Doğu Bölgesi terimi kullanılmıştır.

⁶ Türkiye'de ilk olarak 1927 yılında yapılan GNS, 1990 yılına kadar her beş yılda bir yapılırken, daha sonraki dönemler için her on yılda bir tekrarlanmıştır. Kişilerin etnik-kökenleri ile ilgili sorular 1990 sayımına kadar bütün sayımlarda sorulmasına rağmen, nüfusun etnik yapısı ile ilgili olarak en son olarak 1965 GNS'nin bilgileri açıklanmıştır. Bu çalışmada belirtilen 1965 GNS'nin sonuçlarına göre Kürt nüfusunun coğrafi dağılımına ilişkin bilgiler Mutlu'nun (1996) çalışmasından alınmıştır. Ayrıca, Türkiye'deki Kürt nüfusunun büyüklüğü hakkındaki tartışmalar için Hür'ün (2010) çalışmasına bakılabilir.

en az yararlanan coğrafi bölge olduğu öne sürülebilir. Türkiye'nin illeri arasındaki bu eşitsiz gelişim değişik nedenlerle açıklanabilir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulma sürecinde siyasi ve askeri idarenin merkezileşmesi yönünde yapılan düzenlemelerle birlikte, sekülerliği ve Türklüğü esas alan homojenleştirici kimlik politikaları, devlet ile yoğun olarak Doğu Bölgesi'nde yaşayan Kürtler arasındaki sorunların temelini oluşturan iki önemli unsuru oluşturmaktadır (Beşikçi, 1991, 1992a; Bozarıslan, M. E, 2002; Bozarıslan H., 2008, 2009; Kirişçi ve Winrow, 1997; Yeğen, 2006a, 2006b; Yıldız, 2010). Bu temel üzerinde inşa edilen merkez-çevre ilişkisi sonucunda Cumhuriyetin erken dönemlerinde bölgede meydana gelen ayaklanmalar ve askeri operasyonlar, devlet ile bölge insanı arasındaki ilişkinin çatışmacı ve karşılıklı güvenden yoksun bir ortamda şekillenmesine yol açmıştır. Böyle bir ortamda uygulanan devlet politikalarıyla genel olarak bölgenin siyasi ve askeri olarak ıslah edilmesi hedeflenmiş, dolayısıyla bölgenin sosyoekonomik gelişmesiyle ilgili kaygılar arka plana itilmiştir.

Devletin bu yaklaşımıyla birlikte bölgenin coğrafi konumu, yapısı, iklimi ve sosyoekonomik kurumları, Doğu Bölgesi'nin ülkenin diğer bölgelerden farklı bir gelişme sürecinden geçmesine neden olmuştur (Beşikçi, 1992a, 1992b; Mutlu, 2002; Tekeli, 2008). Örneğin Cumhuriyetin kurulmasıyla yeniden belirlenen ulusal sınırlar, başta sınır boyu illeri olmak üzere Doğu Bölgesi'nin diğer ülkelerin sınırları içinde kalan yakın ekonomik merkezlerle olan etkileşim kanallarının ortadan kalkmasına yol açmıştır. Bunun yanısıra, komşu ülkelerin Irak, İran ve Suriye olması, devletin bölgeyi askeri ve güvenlik politikaları çerçevesinde değerlendirme eğilimini güçlendirmiştir. Ayrıca, bölgenin genel olarak yüksek bir arazi yapısına sahip olması, yağış rejiminin düzensiz olması, bölgenin gelişmesini olumsuz etkilemiştir.

1912-1923 yılları arasında gerçekleşen savaşların Doğu Bölgesi'nin nüfus yapısına nicel ve nitel etkileri, bölgesel gelişme farklarına yol açan başka bir etkidir (Mutlu, 2002; Tekeli, 2008). Bu savaş döneminde ölüm ve tehcir yüzünden gayrimüslim nüfusun azalması başta sermaye ve vasıflı işgücü birikimleri olmak üzere bütün ekonomiyi olumsuz etkilemiştir. Aynı dönemde nüfusun yaklaşık yüzde elli azalması da işgücü açığının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Son olarak, kapitalist gelişmenin temel unsurları olan özel mülkiyetin, ücretli emeğin ve risklere karşı korunma işlevini gören mekanizmaların bölgede çok fazla gelişmemiş olmasıyla, sosyoekonomik ilişkilerin büyük ölçüde kan bağı (aşiret kurumu), din bağı (şeyhlik kurumu) ve toprak bağı (ağalık kurumu) ile düzenlenmesi, Doğu Bölgesi'nin diğer bölgelerden farklı bir sosyoekonomik gelişme çizgisi izlemesine yol açmıştır (Beşikçi, 1992a; Bruinessen, 2011). Özetle, Doğu Bölgesi'nin sosyoekonomik açıdan az gelişmişliğinin siyasi, tarihsel, kurumsal, kültürel, coğrafi, iklimsel, demografik ve ekonomik nedenleri bulunmaktadır. Bu belirtilen etkenlerle ilişkisi dikkate alındığında, Kürtlerin politik, sosyal ve kültürel haklarına

getirilen kısıtlamaların da bölgesel eşitsizliklerin hem nedenlerinin hem de sonuçlarının derinleşmesine ve kalıcılaşmasına katkı yaptığı ileri sürülebilir.⁷

Bu tarihsel arka plan çerçevesinde, 1984 yılında yasadışı ve ayrılıkçı bir örgüt olan Kürdistan İşçi Partisi'nin (PKK) Türkiye'nin Güneydoğu Bölgesi'ndeki iki askeri karakola yaptığı saldırılarla yaklaşık son otuz yıldır süren silahlı iç çatışma dönemi başlamıştır.⁸ 1990'lı yılların ilk yarısında en şiddetli dönemini yaşayan silahlı çatışma, 1999 yılında PKK'nın lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanmasıyla durma noktasına gelmiştir. 1999-2003 yılları arasında kesintiye uğrayan çatışmalar, 2004 yılından itibaren daha düşük bir yoğunlukta tekrar başlamıştır. 1984-2004 döneminde, bu silahlı çatışma 4.535'i sivil, 5.619'u güvenlik gücü mensubu ve 19.453'ü örgüt elemanı olmak üzere toplam 29.607 kişinin hayatını kaybetmesine neden olmuştur (Bila, 2004).

Bu silahlı çatışma süresince PKK'yı etkisiz hale getirmek amacıyla Türk Devleti iki önemli düzenleme gerçekleştirmiştir. İlk olarak, çatışmanın yoğun olarak gerçekleştiği illerde Olağanüstü Hal (OHAL) Kanunu yürürlüğe konmuştur (Kirişçi ve Winrow, 1997; Jacoby, 2005).⁹ Doğu Bölgesi'nin değişik illerinde farklı yıllarda uygulanan OHAL uygulaması 2002 yılında tamamen kaldırılmıştır. İkinci olarak, Türk Devleti PKK'nın kırsal alandaki etkinliğini kırmak için silahlı iç çatışmanın gerçekleştiği bölgelerin kırsal kesimlerinde köy koruculuğu sistemini kurmuştur (Kurban vd., 2006; McDowal, 2007).

Silahlı iç çatışma sürerken, çatışma illerinde yaşayan sivil nüfus, özellikle de kırsal kesimde yaşayanlar, iki ateş arasında kalıp bu çatışmanın gerçek mağduru olmuştur (Kirişçi ve Winrow, 1997; Gunter, 1997; Bozarslan, 2001). Bir yandan, PKK lojistik ve parasal destek elde etmek için

⁷ Özgürlükler ile ekonomik kalkınma arasındaki neden-sonuç ilişkisinin genel yapısı için Amartya Sen'in (2004) "Özgürlükle Kalkınma" başlıklı çalışmasına bakılabilir.

⁸ Türkiye, ABD ve Avrupa Birliği Konseyi tarafından PKK terorist bir örgüt olarak tanımlanmaktadır.

⁹ OHAL kanunu kapsamında yönetilen iller hukuksal olarak iki gruba ayrılmıştır. Birinci gruptaki iller için OHAL kanunu tamamen ve sıkı bir şekilde uygulanıyordu. Mücavir olarak tanımlanan iller ise birinci gruptaki illere coğrafi yakınlıklarından dolayı daha esnek olmakla birlikte OHAL kanununa tabi idiler. OHAL uygulamasının süresi uygulandığı illere göre farklılık gösterirken, bazı illerin hukuksal statüleri bu iki grup arasında değişmiştir. Başka bir şekilde belirtilirse, bir dönem birinci grupta olan iller daha sonra mücavir iller kapsamına alınabiliyordu; bazen bu sınıflandırma sırasının tersi de gerçekleşebiliyordu. Bu bağlamda, Batman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Hakkari, Mardin, Siirt, Şırnak, Tunceli, Van birinci gruptaki illeri oluşturmuşlardır. Adıyaman ve Muş ise ikinci gruptaki mücavir iller olarak tanımlanmıştır. Böylece, toplam olarak 13 il 1987-2002 dönemlerinde OHAL kanunu kapsamında yönetilmiştir. Çalışmanın ampirik kısmında, 2000 GNS'deki il idari yapılanmasını çatışmanın başladığı 1984 yılındaki il idaresi yapısına dönüştürmek için 81 olan il sayısı 65'e düşürülmüştür. Bu düzeltme sonucunda, Batman, Hakkari, Mardin, Şırnak, Siirt ve Mardin illeri Hakkari olarak yeniden kodlanmıştır. Coulibaly vd. (2007) benzer bir sınıflandırmayı kullanmıştır. Yeniden kodlanan 65 il arasından toplam 9 il OHAL uygulamasına tabi tutulmuştur. İllerin yeniden nasıl kodlandığına dair bilgiler Web Ek'teki Tablo A2'de verilmiştir.

bölge halkını baskı altına almıştır. Diğer yandan ise, Türk Devleti PKK'nın saldırılarına karşı askeri mücadelesini gerçekleştirirken, devlet içindeki yasal olmayan bazı yapılanmalar çatışma bölgesindeki sivil halkı temel insan haklarından mahrum edecek biçimde uygulamalar gerçekleştirmiştir. Ayrıca PKK'nın barınak, gıda, ekonomik ve politik destek sağlamak için kullandığı kırsal alandaki altyapısını çökertmek amacıyla Türk Devleti, çatışma illerindeki birçok köyü ve mezrayı zorla boşalttırmış ve bu yerleşim birimlerinde yaşayan insanları göçmeye mecbur etmiştir (Kirişçi ve Winrow, 1997:129-136; Yüceşahin ve Özgür, 2006). 1984-2004 döneminde 905 köy ile 2923 mezranın boşaltıldığı belirtilmektedir (TBMM, 1998). Çatışma boyunca yerinden edilen nüfusun büyüklüğü hakkında en güvenilir tahminler, Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü (HÜNEE) tarafından yapılan "Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması: 2004-2006 (TGYONA)" isimli çalışmanın sonucunda elde edilmiştir. Bu çalışmanın bulguları, 1986-2005 döneminde yaklaşık 953.680 ile 1.202.200 arasındaki kişinin yerinden edildiğini göstermektedir.

Özetle, Türk Devleti ile PKK arasındaki silahlı çatışma sadece çatışmada yer alan bireyleri değil, aynı zamanda çatışma ortamına maruz kalan sivil nüfusu da olumsuz şekilde etkilemiştir. Çatışma süresince meydana gelen şiddet ve baskı uygulamaları, insan hakları ihlalleri ve zorunlu göç, çatışma bölgesinde yaşayan nüfusun ekonomik ve sosyal gönencini negatif olarak etkilemiştir. Bundan sonraki bölümlerde ekonometrik analiz yöntemleri kullanılarak, Türkiye'deki silahlı iç çatışmanın eğitimsel erişime etkisi incelenmiştir.

3. Çatışmanın eğitimsel erişime etkisinin tahmin edilmesi

3.1. Ampirik çerçeve

Araştırmanın gerçekleştirilmesi için 2000 GNS'nin % 5'lik rassal örnekleme kullanılmıştır. Bu veri, bireylerin cinsiyet, yaş gibi temel demografik özellikleri, işgücü piyasası çıktıları, okuma-yazma statüsü, eğitim seviyesi, doğum yeri ve sayım zamanında ikamet ettikleri yerleşim yeri ile ilgili bilgileri içermektedir.

Bu çalışmada, silahlı iç çatışmanın eğitimsel erişime olan etkilerini tahmin etmek amacıyla çatışmaya maruz kalan kuşaklar ile kalmayan kuşaklar arasındaki eğitimsel erişimdeki farklar incelenmiştir. Kuşakların çatışma ortamına maruz kalıp kalmadığı zaman içinde ve coğrafi olmak üzere iki boyutta belirlenmiştir. Çatışma ortamına maruz kalmanın zaman içinde gerçekleşen değişkenliği tanımlanırken, çatışma süreci başlamadan önce doğan bireyler dikkate alınmıştır. Çünkü çatışma ortamı bireylerin doğurganlık davranışlarını değiştirerek, eğitimsel çıktıları etkileyebilir (Berker, 2011). Bu tür bir etkiyi kontrol etmek için çatışmanın başladığı 1984 yılında 2 yaşında olan 1978 ve önceki kuşaklar analize dahil edilmiştir.

Bu kuşakları tespit ederken göz önünde bulundurulana diğere husus ise Türkiye'deki eğitim sisteminin yapısıdır. 1997-1998 ders yılına kadar yükseköğretim-öncesi eğitim üç aşamadan oluşmaktaydı: 14 yaşına kadar bireylerin ilk önce zorunlu olan ilkokul eğitimini (5 yıl), sonra da ortaokul eğitimini (3 yıl) tamamlamaları öngörülmekteydi. Daha sonraki 3 yılda ise bireylerin lise eğitimini bitirmeleri planlanmıştı.¹⁰ Bu yapı içinde, 2000 yılı itibarıyla 18-34 yaş grubunda olan 1966-1982 kuşağı, çatışmanın başladığı 1984 yılı ile nüfus sayımının yapıldığı 2000 yılı arasında okul çağında bulunan ve daha da önemlisi yükseköğretim-öncesi eğitimsel aşamaları yaş bakımından tamamlaması mümkün olan en genç kuşağı oluşturmaktadır. Bu belirtilen kuşak için ilkokul eğitiminin zorunlu olduğu dikkate alınarak, çatışmaya maruz kalan kuşakları belirlemek amacıyla üç farklı kuşak grubu tanımlanmıştır: 1966-1971 kuşağı, 1972-1977 kuşağı, 1978-1982 kuşağı. Örneğin, Tablo 1'de gösterildiği gibi, 1966-1971 kuşağı çatışma ortamına ortaokul ve lise eğitimi döneminde maruz kalırken, 1978-1982 kuşağı okul-öncesi dönemle birlikte yükseköğretim-öncesindeki tüm eğitimsel süreçlerini çatışma ortamında geçirmiştir. 1972-1977 kuşağı ilkokul eğitimi döneminin bir kısmında, ortaokul ve lise eğitimi döneminin ise tümünde çatışmaya maruz kalmıştır. Dolayısıyla bu üç kuşak grubu, ortaokul ve lise mezunu oranlarının analizinde çatışmaya maruz kalan gruplar olarak tanımlanmıştır. Ancak ilkokul mezunu oranı incelenirken, sadece 1972-1977 ve 1978-1982 kuşakları ilkokul eğitimi döneminde çatışmaya maruz kalan kuşaklar olarak tespit edilmiştir. Kuşak grupları belirlenirken, grupların en genç üyeleri arasında çatışma ortamına maruz kalınan süre bakımından beşer yıllık farkın olmasına dikkat edilmiştir.

Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) araştırmacılara sunduğu veride bireyin doğum tarihi ile ilgili bilgi bulunmamaktadır. Bu nedenle, çalışmada bireyin doğduğu yılı hesaplamak için sayım yılı olan 2000'den bireyin yaşı çıkarılmıştır. Ancak, bu şekilde eksik ölçülen bilgilerle bireyin çatışma ortamına maruz kalma süresini tam olarak hesaplamak mümkün değildir. Bu bağlamda, bireyin aynı yıl içinde bitirdiği eğitim döneminden bir üst döneme geçiş yaptığı dikkate alınarak; bireyin ilkokul eğitimini 6-11 yaş aralığında; 11-14 yaş aralığında ortaokul eğitimini; 14-17 yaş aralığında ise lise eğitimini gerçekleştirdiği varsayılmıştır. Ayrıca, 0-6 yaş aralığının okul öncesi dönemi kapsadığı varsayılmıştır. Bu çerçevede teorik olarak, kuşak gruplarının çatışma ortamına maruz kaldıkları sürenin minimum ve maksimum değerleri hesaplanmış ve Tablo 1'de verilmiştir.

¹⁰ 1997-1998 ders yılından itibaren ilkokul ve ortaokul eğitimi birleştirilerek, 8 yıllık ilköğretim eğitimi zorunlu hale getirilmiştir.

Tablo 1

Kuşakların Tanımı ve Çatışmaya Maruz Kalma Durumlarının Belirlenmesi

Kuşaklar	Çatışmanın başladığı yıldaki yaşları (1984 yılı)	2000 GNS'deki yaşları	Farklı eğitimsel aşamalarda çatışmaya maruz kalınan süre (minimum ve maximum yıl cinsinden)				Toplam
			Okul öncesi dönem	İlkokul eğitimi dönemi	Ortaokul eğitimi dönemi	Lise eğitimi dönemi	
1950-1965 kuşağı	19-34 yaş grubu	35-50 yaş grubu	0	0	0	0	0
1966-1971 kuşağı	13-18 yaş grubu	29-34 yaş grubu	0	0	0-2	0-3	0-5
1972-1977 kuşağı	7-12 yaş grubu	23-28 yaş grubu	0	0-4	3	3	6-10
1978-1982 kuşağı	2-6 yaş grubu	18-22 yaş grubu	0-4	5	3	3	11-15

Bu oluşturulan kuşakların aksine, 1984 yılında 19-34 yaş grubunu, 2000 yılında ise 35-50 yaş grubunu oluşturan 1950-1965 kuşağı çatışma başlamadan önce okul çağını tamamlamış olan kuşakları kapsamaktadır. Bu tanımsal çerçevede 2000 GNS'nin verileri kullanılarak, çatışmaya maruz kalmadaki kuşaklar arasındaki değişkenlik, çatışmaya okul çağında maruz kalan kuşaklar ile çatışma başlamadan önce okul çağını tamamlayan kuşakların karşılaştırılması sonucu elde edilmiştir.

Çatışmaya maruz kalmanın ölçülmesindeki ikinci önemli boyut, çatışmanın gerçekleşmesinin Türkiye içinde coğrafi değişkenlik göstermesinden ortaya çıkmaktadır. Çatışmalar yoğun bir biçimde Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde bulunan illerde gerçekleşmektedir. Çatışmaya maruz kalmadaki bu coğrafi değişkenliği kullanabilmek amacıyla, 1987-2002 yılları arasında OHAL uygulamasının gerçekleştiği iller çatışmaya maruz kalan iller; diğer iller ise çatışmaya maruz kalmayan iller olarak tanımlanmıştır. Bireylerin bu il grubundan hangisine ait oldukları, dolayısıyla çatışma ortamına maruz kalıp kalmadıkları doğum yerleri bilgileri kullanılarak belirlenmiştir.

Bu çerçevede, çatışma ortamına maruz kalmadaki kuşaklar ve iller arasında gerçekleşen değişkenlikten faydalanarak Türkiye'deki silahlı iç çatışmanın eğitimsel erişime "nedensel" etkisi tahmin edilmiştir. Bu deneyimsi tasarımda, çatışma boyunca okul çağında olan ve doğum yeri OHAL uygulaması kapsamındaki iller olarak belirlenen kuşaklar uygulama gruplarını oluşturmaktadır. Çatışmanın eğitimsel erişime etkisini ölçmek amacıyla, 2000 GNS'den elde edilen 1950-1982 yılları arasında doğan bireyler doğdukları ile ve yıla göre toplulaştırılarak, aşağıdaki denklem tahmin edilmiştir:

$$Eğitim_{jk} = \beta_0 + \beta_1(Kusak1978_1982_j) * (Catisma_il_k) + \beta_2(Kusak1972_1977_j) * (Catisma_il_k) + \beta_3(Kusak1966_1971_j) * (Catisma_il_k) + \theta_k + \xi_j + \varepsilon_{jk} \quad (1)$$

Yukarıda verilen regresyon modelinde, j doğum ilini ve k kuşağı endekslemektedir. $Egitim_{jk}$ doğum illerine göre sınıflandırılmış kuşaklar için incelenen şu üç eğitimsel çıktının oranını göstermektedir: i. ilkokul mezunu olmak, ii. ortaokul mezunu olmak, iii. lise mezunu olmak.¹¹ Bu regresyon modeli kullanılarak, çatışmanın eğitimsel erişime etkisi üç farklı kuşak grubu için incelenmiştir: 1966-1971, 1972-1977 ve 1978-1982 kuşakları olarak tanımlanan bu gruplar regresyon modelinde $Kusak1966_1971$, $Kusak1972_1977$ ve $Kusak1978_1982$ kukla değişkenleri ile gösterilmiştir. Burada, 1950-1965 kuşağı referans grubu olarak tanımlandığı için bu kuşağı belirten kukla değişkeni- $Kusak1950_1965$ tahmin edilen regresyon modeline dahil edilmemiştir. $Catisma_il$ kukla değişkeni ise OHAL uygulaması kapsamına alınan illeri belirtmektedir.

Ayrıca, yukarıdaki denklemde θ_k kuşak kukla değişkenlerini içeren vektörü, ξ_j ise il kukla değişkenlerini içeren vektörü belirtmektedir. Bireylerin doğdukları il ve kuşak bilgilerinden faydalanarak oluşturulan her bir veri hücresindeki gözlem sayısı tartı olarak kullanılarak, regresyon modelleri tahmin edilmiştir. İller arasında değişen varyansın yapısını ve aynı ilin farklı kuşakları arasındaki ardışık korelasyonu dikkate almak için standart hatalar doğum illerine göre kümelendirilerek düzeltilmiştir (Bertrand, Duflo ve Mullainathan, 2004; Angrist ve Pischke, 2009).

Denklem (1)'de gösterildiği gibi, $Catisma_il$ terimi ile kuşakları gösteren kukla değişkenlerinin çarpımı sonucu elde edilen etkileşim terimlerinin katsayıları ($\beta_1, \beta_2, \beta_3$) çatışmanın eğitimsel erişime etkilerini ölçmektedir. Örneğin, β_1 okul çağını çatışma ortamında geçiren 1978-1982 kuşağı ile çatışma başlamadan önce okul çağını tamamlamış olan 1950-1965 kuşağı arasında eğitimsel erişimdeki farkların çatışmanın gerçekleştiği illerle gerçekleşmeyen iller arasında ne ölçüde değiştiğini ölçmektedir. Benzer bir etkiyi, β_2 1972-1977 kuşağı için; β_3 ise 1966-1971 kuşağı için ölçmektedir. Yukarıda açıklanan nedenden dolayı, ilkokul bitirme oranı incelendiğinde sadece β_1 ve β_2 çatışmanın etkilerini verecektir. Uygulamalı ekonometri literatüründe, yukarıda verilen regresyon modelinin kullanılması sonucu elde edilen tahminler farkların-farkı (F-F) tahminleri olarak belirtilmektedir.

¹¹ Bu çalışmanın ilk taslağında (Berker, 2010), ortaokul (zorunlu eğitim süresi), lise ve yükseköğretim mezunu olmak üzere üç değişken incelenmiştir. Hakemin uyarısı üzerine, incelenen kuşaklar için zorunlu eğitim süresinin ilkokul olduğu dikkate alınmış ve bunun sonucunda incelenen eğitimsel çıktılar ilkokul, ortaokul ve lise mezunu olmak şeklinde değiştirilmiştir. Ayrıca, ilk taslakta çatışmanın yükseköğretim mezunu olmaya etkisi kapsamlı biçimde incelenmiştir. Bu konuyla ilgili okuyucu, çalışmanın ilk taslağına yazardan temin edebilir.

F-F tahmin etme yönteminin çatışmanın eğitimsel erişime etkisini nasıl ölçtüğü betimsel bir şekilde Tablo 2’de gösterilmiştir. Bu tablonun her bir panelinin ilk dört sütununda çatışmanın gerçekleştiği ve gerçekleşmediği illerde farklı kuşakların eğitimsel erişimlerinin ortalama değerlerini göstermektedir. Daha önce de belirtildiği gibi, ortaokul ve lise mezunu oranlarının incelenmesinde 1978-1982, 1972-1977 ve 1966-1971 kuşakları çatışmaya maruz kalan kuşakları, 1950-1965 kuşağı ise çatışmaya maruz kalmayan kuşakları göstermektedir. Benzer bir şekilde, ilkokuldan mezun olma oranı için bu belirtilen ilk iki kuşak çatışmaya maruz kalanları, son iki kuşak ise kalmayanları belirtmektedir. Bu tabloda temel olarak iki eğilim gözlenmektedir. Birincisi, çatışmaya maruz kalma konumlarından bağımsız olarak tüm illerde genç kuşakların eğitimsel başarıları yaşlı kuşaklarıninkine göre daha yüksektir. Ayrıca çatışmanın gerçekleştiği illerle karşılaştırıldığı zaman, çatışmanın gerçekleşmediği illerde tüm kuşaklar eğitimsel çıktılar bakımından daha başarılıdır.

F-F yöntemi çerçevesinde ilk olarak, çatışmaya okul çağında maruz kalan kuşaklar ile kalmayan kuşaklar arasında eğitimsel erişimlerin ne ölçüde farklılaştığı hesaplanmıştır. Tablo 2’deki her bir panelin son üç sütununun ilk iki satırı bu hesaplanan birinci farkları göstermektedir. Örneğin, tüm eğitimini çatışma ortamında geçiren 1978-1982 kuşağıyla çatışma başlamadan önce eğitimini tamamlayan 1950-1965 kuşağı arasında ortaokul bitirme oranındaki bu fark çatışmanın gerçekleştiği iller için 0.138 olarak; çatışmanın gerçekleşmediği iller için ise 0.265 olarak bulunmuştur. Daha sonraki aşamada, her bir eğitimsel erişim için elde edilen birinci farkların tahminlerinin çatışmanın gerçekleştiği iller ile gerçekleşmediği iller arasında ne ölçüde değiştiği hesaplanarak, çatışmanın eğitimsel erişime etkilerinin F-F tahminleri elde edilmiştir. Bu tahminler her bir panelde kalın yazı karakterleri ile gösterilmiştir. Yukarıda verilen örneğe devam edilirse, 1978-1982 kuşağı için çatışmanın ortaokul mezunu oranına etkisi -0.127 olarak tahmin edilmiştir. Dolayısıyla, çatışmaya maruz kalmak ortaokul mezunu oranını olumsuz etkilemektedir. Çatışmanın benzer bir negatif etkisi lise mezunu oranı içinde bulunmuştur (Panel C). Öyleyse, kuşaklar arasında bu iki eğitimsel çıktıdaki artışın bütün iller için gözlenmesine rağmen, silahlı çatışmanın gerçekleştiği illerde bu artışın daha yavaş bir şekilde meydana geldiği görülmektedir. Bu durumun aksine, Panel A’daki F-F tahminleri, çatışmaya maruz kalmanın ilkokul mezunu oranını pozitif etkilediğini göstermektedir. Bu betimsel analiz sonucu elde edilen çıkarımlar, makalede sunulan regresyon analizinin bulgularıyla uyumludur. F-F tahminlerinin incelenen eğitimsel çıktılara göre bu şekilde farklılık göstermesinin nedenleri ileriki bölümlerde tartışılmıştır.

Tablo 2
Çatışmanın Eğitimsel Erişime Etkilerinin Farkların-Farkı (F-F)
Tahminlerinin Betimsel Gösterimi

	Kuşaklar				Farklar (kuşaklar-referans kuşağı)		
	(1) 1978- 1982 kuşağı	(2) 1972- 1977 kuşağı	(3) 1966- 1971 kuşağı	(4) 1950- 1965 kuşağı: Referans kuşağı	(5) 1978- 1982 kuşağı -1950- 1965 kuşağı	(6) 1972- 1977 kuşağı - 1950- 1965 kuşağı	(7) 1966- 1971 kuşağı - 1950- 1965- kuşağı
A. İlkokul eğitimi							
Çatışmanın gerçekleştiği iller	0.766 (0.085)	0.747 (0.088)	0.689 (0.103)	0.585 (0.117)	0.181 (0.016)	0.162 (0.013)	0.104 (0.09)
Çatışmanın gerçekleşmediği iller	0.954 (0.057)	0.950 (0.060)	0.930 (0.068)	0.854 (0.010)	0.100 (0.007)	0.096 (0.006)	0.076 (0.004)
Farklar (Çatışmanın gerçekleştiği iller-gerçekleşmediği iller)	-0.188 (0.031)	-0.203 (0.031)	-0.241 (0.036)	-0.269 (0.036)	0.081 (0.016)	0.066 (0.013)	0.028 (0.010)
B. Ortaokul eğitimi							
Çatışmanın gerçekleştiği iller	0.370 (0.088)	0.317 (0.083)	0.282 (0.075)	0.232 (0.078)	0.138 (0.013)	0.085 (0.008)	0.050 (0.005)
Çatışmanın gerçekleşmediği iller	0.575 (0.120)	0.462 (0.112)	0.394 (0.099)	0.310 (0.093)	0.265 (0.011)	0.152 (0.008)	0.084 (0.005)
Farklar (Çatışmanın gerçekleştiği iller-gerçekleşmediği iller)	-0.205 (0.036)	-0.145 (0.034)	-0.112 (0.029)	0.078 (0.026)	-0.127 (0.017)	-0.067 (0.012)	-0.034 (0.007)
C. Lise eğitimi							
Çatışmanın gerçekleştiği iller	0.248 (0.078)	0.223 (0.072)	0.187 (0.061)	0.163 (0.061)	0.085 (0.011)	0.060 (0.007)	0.024 (0.030)
Çatışmanın gerçekleşmediği iller	0.436 (0.111)	0.357 (0.103)	0.279 (0.082)	0.222 (0.072)	0.214 (0.012)	0.135 (0.009)	0.057 (0.005)
Farklar (Çatışmanın gerçekleştiği iller-gerçekleşmediği iller)	-0.188 (0.032)	-0.134 (0.030)	-0.092 (0.024)	-0.059 (0.021)	-0.129 (0.016)	-0.075 (0.014)	-0.033 (0.006)

Her bir panelin ilk dört sütununda (1-4), kuşaklar için incelenen eğitimsel erişiminin ortalama değerleri verilmiştir. Daha sonraki üç sütunun (5-7) ilk iki satırında basit farkların tahmin değeri verilmiştir. Farkların-farkı (F-F) tahminleri ise bu üç sütunun verili panel içindeki en son satırında kalın yazı karakteriyle gösterilmiştir. Tüm F-F tahminleri % 5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Yukarıda verilen istatistiksel bilgilerin hesaplanmasında, doğum il-kuşağı hücrelerindeki birey sayısı tartı olarak kullanılmıştır. Standart hatalar parantez içinde verilmiştir.

3.2. Temel regresyon analizinin sonuçları

Ampirik bulguların analizine, Tablo 3'te referans modelin tahmin edilmesi sonucu elde edilen etkileşim terimlerine ait katsayıların tahminlerinin sunumu ile başlanmıştır. Bu çalışmanın temel bulgularına ulaşılması amacıyla tahmin edilen referans regresyon modeli, bir önceki bölümde tanımlanan çatışmaya maruz kalan üç farklı kuşak grubu ile çatışma illerini belirten kukla değişkenlerinin çarpımı sonucu elde edilen etkileşim terimlerini; kuşakları belirten kukla değişkenlerinden oluşan vektörü; illeri belirten kukla değişkenlerinden oluşan vektörü ve sabit terimi içermektedir. Bu model kullanılarak çatışmanın tahmin edilen etkileri Tablo 3'ün birinci, üçüncü ve beşinci sütunlarında verilmiştir. Bu F-F tahminleri, çatışmanın etkilerin yönünün eğitimsel erişimlerin düzeyine göre farklılık gösterdiğini işaret etmektedir. Örneğin, çatışma ortamına maruz kalınması ile ilkokulu bitirme oranı arasında pozitif bir ilişki olduğu bulunmuştur: Çatışmanın gerçekleşmediği illerle karşılaştırıldığı zaman, çatışmanın gerçekleştiği illerdeki çatışmaya maruz kalan kuşakların (1978-1982 ve 1972-1977 kuşakları) çatışma ortamına maruz kalmayan kuşaklardan (1966-1971 ve 1950-1965 kuşakları) daha yüksek bir olasılıkla ilkokul mezunu oldukları tahmin edilmiştir. Tablo 3'ün ilk sütununda gösterildiği gibi, çatışmanın etkileri 1978-1982 kuşağı için 0.093; 1972-1977 kuşağı için 0.073 olarak tahmin edilmiştir. Bu F-F tahminleri istatistiksel olarak anlamlıdır.

Çatışmanın ilkokulu bitirme oranına pozitif etkisinin aksine, Tablo 3'ün üçüncü ve beşinci sütunlarında verilen F-F tahminleri, çatışma ortamına maruz kalmanın ortaokul ve liseyi bitirme oranlarını negatif olarak etkilediğine dair bulgular sağlamaktadır. Ortaokul ve lise eğitimi için gözlemlenen diğer bir ortak bulgu, çatışmaya maruz kalan kuşaklar arasında çatışmanın olumsuz etkilerinin genç kuşaklar için daha büyük olduğudur. Bu durum, 1984'te başlayan çatışma sürecine genç kuşakların okul çağında daha uzun süre maruz kalmalarından kaynaklanmış olabilir. Nitekim beşeri sermaye birikimi sürecinde erken yaşta yapılan yatırımlarla daha ileri yaşta yapılan yatırımlar arasındaki güçlü tamamlayıcılık ilişkisi (Heckman ve Krueger, 2004) dikkate alınır, erken çocukluk veya okul çağının erken aşamalarından itibaren çatışmaya maruz kalmanın genç kuşaklar için negatif olarak tahmin edilen etkilerinin daha yüksek bulunmasına yol açan diğer bir etken olabilir.

Ancak çatışma ortamının ilkokul eğitimi pozitif etkilediğinin bulunması yukarıda verilen açıklamaların gücünü zayıflatmaktadır. Bu noktada, çatışmanın etkilerinin eğitimsel erişim düzeylerine göre farklılık göstermesi dikkatli biçimde mercek altına alınmalıdır. Söz konusu tahmin sonuçlarının ilkokul eğitimi için farklı şekilde ortaya çıkması, çatışma süresince gerçekleştirilen bazı uygulamalar sonucunda meydana gelen değişimlerle açıklanabilir. Çatışmanın gerçekleştiği Doğu illerinde nüfusun çoğunluğu coğrafi olarak ulaşılması pek kolay olmayan, düşük nüfus

Tablo 3
Çatışma Ortamına Maruz Kalmanın Eğitimsel Erişime Olan Etkilerinin F-F Tahminleri

	İlkokul eğitimi		Ortaokul eğitimi		Lise eğitimi	
	(1) Referans regresyon modeli	(2) Referans regresyon modeli + illere özgü kuşak eğilimleri	(3) Referans regresyon modeli	(4) Referans regresyon modeli + illere özgü kuşak eğilimleri	(5) Referans regresyon modeli	(6) Referans regresyon modeli + illere özgü kuşak eğilimleri
Çatışma_ilXKuşak 1950_1965						
Çatışma_ilXKuşak 1978_1982	0.093*** (0.014)	0.047*** (0.011)	-0.106*** (0.018)	-0.038*** (0.008)	-0.110*** (0.016)	-0.053*** (0.010)
Çatışma_ilXKuşak 1972_1977	0.073*** (0.012)	0.039*** (0.009)	-0.050*** (0.011)	-0.001 (0.006)	-0.063*** (0.011)	-0.021*** (0.006)
Çatışma_ilXKuşak 1966_1971	0.035*** (0.009)	0.013*** (0.005)	-0.025*** (0.006)	0.007 (0.007)	-0.026*** (0.04)	0.00004 (0.005)
R ²	0.948	0.983	0.096	0.981	0.950	0.978
Gözlem sayısı	2145	2145	2145	2145	2145	2145
İllere özgü sabit etkiler	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
Kuşaklara özgü sabit etkiler	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet	Evet
İllere özgü kuşak eğilimleri	Hayır	Evet	Hayır	Evet	Hayır	Evet

Regresyon modellerinde 1950-1965 kuşağı kontrol (referans) grubunu oluştururken, 1978-1982, 1972-1977 ve 1966-1971 kuşakları çatışma ortamına maruz kalan uygulama gruplarını oluşturmaktadır. Ancak Tablo 1’de gösterildiği gibi, ilkokul oranı için yapılan analizlerde 1966-1971 kuşağı, 1950-1965 kuşağı ile birlikte kontrol grubunu oluşturmaktadır. Yukarıdaki regresyon modellerini tahmin etmek için 2000 GNS’nin ham mikro verisi doğum yeri ve kuşağa göre toplulaştırılmıştır. Bu işlemin sonucunda elde edilen doğum il-kuşak bazındaki hücre sayısı tabloda gözlem sayısı olarak verilmiştir. Regresyon modellerindeki bağımlı değişken her bir doğum il-kuşak hücresi için incelenen eğitim seviyesine erişmiş bireylerin oranını ölçmektedir. Tabloda belirtilen etkileşim terimlerine ek olarak il kukla değişkeni vektörü ve kuşak kukla değişkeni vektörü bağımsız değişkenler olarak kullanılmıştır. Birinci satırdaki etkileşim terimi ilgili detaylı bilgi makalede verilmiştir. Regresyon modelleri doğum il-kuşak hücrelerindeki birey sayısı kullanılarak tartılandırılmıştır. İller arasındaki değişen varyansın yapısı ve aynı ilin kuşakları arasındaki ardışık korelasyon dikkate alınarak standart hatalar hesaplanmıştır. Standart hatalar parantez içinde verilmiştir. ***, ** ve * simgeleri sırasıyla % 1, % 5 ve % 10 anlamlılık düzeylerini belirtmektedir.

yoğunluğuna sahip ve birbirinden uzak köy ve mezralarda yaşamaktadır. Bu koşullardan dolayı, PKK saldırılarını daha çok bu bölgenin kırsal alanlarında gerçekleştirmiştir. Bu durum karşısında, Türk Devleti çatışma bölgelerinde güvenliği sağlamak amacıyla köy karakolları kurmuştur. Çatışma öncesi dönemde her bakımdan tecrit edilmiş köyler ve mezralar için karakolların kurulması, bütün askeri tedbirlerle birlikte yol, su ve elektrik gibi altyapı yatırımlarının gerçekleştirilmesi; ilkokul eğitimi veren köy okullarının açılması veya var olan öğretmen açığının giderilerek düzenli biçimde ilkokul

eğitiminin verilmesi anlamına geldiği ileri sürülebilir.^{12 13} Bu gelişmelere paralel olarak, güvenlik nedeniyle çatışmanın gerçekleştiği illerde 3.000'in üzerinde köy ve mezra boşaltılmış ve bölge halkı şehir merkezlerine göç ettirilmiştir. Bu zorunlu göçün neden olabileceği tüm olumsuzluklara karşın, şehir merkezlerinde zorunlu ilkökul eğitimi uygulamasının daha kapsamlı ve etkin bir şekilde yapılması, çatışmaya maruz kalan bireylerin ilkokulu bitirme oranlarının yükselmesine neden olabilir.

Ayrıca çatışma süresince meydana gelen olumsuz ekonomik gelişmeler, ortaokul ve lise diplomasına sahip olmanın işgücü piyasasındaki göreceli getirisini azaltarak bu iki eğitimsel çıktıya olan talebi olumsuz bir şekilde etkilemiş olabilir. Bu durumun yanında, ortaokul ve lise eğitimlerinin ilkökul eğitime göre daha pahalı eğitimsel yatırımlar olduğu dikkate alınır, olumsuz ekonomik gelişmeler ailenin sosyoekonomik refahını olumsuz yönde değiştirerek, negatif etkilerin ortaya çıkmasına yol açabilir.¹⁴ Bu açıklamaların dışında, GNS verisi gibi "normal" verilerle çözümlenmesi imkansız olan bazı seçim mekanizmalarının işleyiş biçimleri, F-F tahminlerinin eğitimsel erişimin düzeyine göre farklılık göstermesine yol açabilir. Örneğin ilkökul mezunlarına kıyasla, ortaokul ve lise mezunlarının daha yüksek bir olasılıkla PKK'ya katılmaları, çatışmada ölmeleri veya yurt dışına göç etmeleri söz konusu ise F-F yöntemi, çatışmaya maruz kalma ile ortaokul ve lise mezunu oranları arasındaki ilişkiyi negatif olarak tahmin edebilir.

Bu tartışmaların ışığı altında, temel regresyon analizinin sonuçları şu şekilde özetlenebilir: Çatışma ortamına maruz kalınması ile ilkökul mezunu olma olasılığı arasında pozitif bir bağıntı bulunmuştur. Öte yandan, çatışmaya maruz kalmanın ortaokul ve lise mezunu olma olasılıklarını negatif olarak etkilediği yönünde bulgulara ulaşılmıştır. Ayrıca çatışmanın bu iki eğitimsel erişime olumsuz etkilerinin, çatışma ortamına maruz kalınan sürenin uzamasıyla birlikte arttığı belirlenmiştir.

Bu bölümde son olarak çatışma ortamına maruz kalmanın yükseköğretimi tamamlama-2 yıllık yüksekokul veya 4 yıllık üniversite

¹² Burada belirtilen hususlarla ilgili bilimsel çalışmalar bulunmamakla birlikte, sözel kanıtlar Doğu illerinin kırsal alanlarında ihtiyaç duyulması durumunda askerlerin öğretmenlik yaptıklarını veya öğretmenlerin bölgeye asker-öğretmen olarak atandıklarını işaret etmektedir. Nitekim, öğretmenlerin askerlikleri süresince öğretmen olarak görevlendirilmesi düzenleyen 1111 Sayılı Askerlik Kanunu'nda, bu uygulamanın Doğu Bölgesi'nde yapılacağı özellikle belirtilmiştir. Dolayısıyla, çatışma illerinde karakol sayısının artması sonucunda öğretmen açığının asker-öğretmen uygulamasıyla giderilmesi olası bir ihtimal olarak gözükmektedir.

¹³ Karakol, okul ve yol yapımına öncelik verilmesi, devletin Kürt sorunuyla ilgili hazırladığı raporlarda yer almaktadır (Yayman, 2011: 167-168). Devletin bölgeye yönelik bu yaklaşımı baz alınarak, yukarıda verilen neden-sonuç ilişkisi ileri sürülmüştür.

¹⁴ Bu açıklamalardan başka, çatışma süresince ilkökul eğitiminde gerçekleşen gelişmeler nicel olarak bu eğitimsel çıktının artmasına neden olurken, aynı zamanda verilen eğitimin kalitesi açısından azalmasına yol açabilir. Bu da, çatışma illerindeki bireylerin ilkökul sonrası eğitimsel süreçlerini olumsuz etkileyebilir. Bu yönde bazı sözel kanıtlar bulunmakla birlikte, Türkiye'de eğitimsel süreçlerin kalitesini ve bu kalitenin bölgelere ve zamana göre nasıl değiştiğini inceleyen bilimsel bir çalışma bulunmamaktadır.

mezunu olma- oranına etkisi üzerinde durulmuştur. Diğer eğitimsel çıktıkların analizinden farklı olarak yükseköğretim çıktısı incelendiğinde, 1972-1977, 1966-1971 ve 1962-1965 kuşakları çatışma ortamına okul-çağında maruz kalan ve nüfus sayımının yapıldığı 2000 yılı itibariyle yükseköğretimi tamamlaması söz konusu olan kuşakları kapsamaktadır. 1950-1961 kuşağı ise çatışma başlamadan önce okul çağını sonlandırmış kuşakları kapsamakta ve tahmin edilen regresyon modelinde referans grubu olarak kullanılmaktadır. Bu tanımsal çerçevede F-F tahminleri, çatışmaya maruz kalmadaki iki farklı sürecin olası sonuçlarının net etkisini ölçmektedir.¹⁵ Yükseköğretim-öncesi okul döneminde çatışmaya maruz kalmış olmak bu süreçlerden ilkinin; yükseköğretim eğitimi boyunca çatışmaya maruz kalmak ise ikincisini oluşturmaktadır. Çatışmadan etkilenme süreçlerinin iç içe geçmiş farklı dönemlerden oluşması, aslında incelenen diğer eğitimsel erişimler için de geçerlidir. Ancak ilkökul, ortaokul ve lise eğitimi veren kurumların sayısı ile karşılaştırıldığı zaman, yükseköğretim kurumlarının çatışma illerinde diğer illere göre oldukça az olması, ilk tanımlanan çatışma sürecinin ön plana çıkmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda yükseköğretim çıktısı için elde edilen F-F tahminleri, daha yüksek ihtimalle yükseköğretim-öncesi dönemde çatışma ortamına maruz kalmanın yükseköğretimi tamamlama oranına etkilerini ölçmektedir. Tablo 4'te verilen tahmin sonuçları, daha önceki bulgularla nitel bakımından benzerlik göstermektedir: Çatışmanın yükseköğretimi tamamlama oranına etkileri daha zayıf bir şekilde gerçekleşmekte; bu etkiler çatışmaya maruz kalınan sürenin uzaması sonucunda artmaktadır. Makaleyi kısa tutmak amacıyla, bundan sonraki bölümlerde sadece yükseköğretim-öncesi eğitimsel erişimler mercek altına alınmıştır.

Tablo 4
Çatışma Ortamına Maruz Kalmanın Yükseköğretim Mezunu Oranına Etkilerinin F-F Tahminleri

	1950-1961 kuşağı	1972-1977 kuşağı	1966-1971 kuşağı	1962-1965 kuşağı	R ²	Gözlem sayısı	İllere özgü sabit etkiler	Kuşaklara özgü sabit etkiler	İllere özgü kuşak eğilimleri
Referans regresyon modeli		-0.022*** (0.005)	-0.010** (0.004)	-0.006** (0.003)	0.888	1820	Evet	Evet	Hayır
Referans regresyon modeli + illere özgü kuşak eğilimleri		-0.012** (0.006)	-0.004 (0.005)	-0.002 (0.003)	0.921	1820	Evet	Evet	Evet

Regresyon modellerinde 1950-1961 kuşağı kontrol (referans) grubunu oluştururken, 1972-1977, 1966-1971 ve 1962-1965 kuşakları çatışma ortamına maruz kalan uygulama gruplarını oluşturmaktadır. Bu tablo hakkındaki gerekli diğer bilgiler için Tablo 3'ün açıklamalarına bakınız. Standart hatalar parantez içinde verilmiştir. ***, ** ve * simgeleri sırasıyla % 1, % 5 ve % 10 anlamlılık düzeylerini belirtmektedir.

¹⁵ Çatışmanın yükseköğretime etkisinin diğer eğitimsel erişimlere etkilerinden farklı olarak ele alınmasının gerektiğini belirten hakeme bu katkısından dolayı teşekkür ederim.

3.3. İllere özgü kuşak eğilimlerin tahmin sonuçlarına etkisi

F-F tahminlerinin gerçek anlamda çatışma ortamına maruz kalmanın eğitimsel erişime etkilerini ölçebilmesi için sağlanması gereken önkoşul, çatışma ortamına maruz kalınması dışında kuşaklara özgü ve illere özgü özellikler arasında herhangi bir etkileşimin bulunmamasıdır. Başka bir ifadeyle, illere özgü kuşak eğilimlerin rassal bir şekilde belirlenmesi, yani beklenen değerlerinin sıfır olması gerekmektedir. Ancak hem çatışma öncesinde hem de devam eden çatışma süresince çatışmaya maruz kalan ve kalmayan illerde bazı sosyoekonomik değişimlerin gerçekleşmesi olasıdır. Bu da, iki il grubu arasında eğitimi belirleyen etkenlerin kuşaklara göre değişkenlik sergilemesine yol açabilir. Bu durumda, çatışmanın tahmin edilen etkileri çatışmanın hakiki etkilerini değil, illere özgü kuşak eğilimlerindeki farklılıkları yansıtabilir. Yöntemsel olarak, böyle bir problemin varlığını ve olası etkilerini sınamak için illere özgü kuşak eğilimlerinin de dahil edildiği bir regresyon modeli tahmin edilebilir. Fakat, böyle bir regresyon modeli çatışmaya maruz kalma etkenindeki değişkenliği büyük ölçüde kontrol etmiş olur. Nitekim, F-F yöntemi çatışmaya maruz kalınmasındaki hem iller hem de kuşaklar arasındaki değişkenliği kullanarak çatışmanın eğitimsel erişime etkisini ölçmektedir. Bu bağlamda illere ve kuşaklara özgü sabit etkilere ek olarak, illere özgü kuşak eğilimlerin de açıklayıcı değişkenler olarak regresyon modelinde yer alması, F-F yönteminin çatışmanın etkilerini teşhis etme gücünü oldukça zayıflatacaktır.

Bu yöntemsel soruna ek olarak, Türkiye'nin Kürt sorununun tarihsel kökenleri ve Cumhuriyet tarihi süresince bu sorunun geçirdiği aşamalar, illere özgü kuşak eğilimlerin regresyon modelinde kontrol edilip edilmeme meselesine daha dikkatli şekilde yaklaşılmasını gerekli kılmaktadır. Bu çalışma kapsamında, Türkiye'deki silahlı çatışmanın etkilerini tahmin etmek amacıyla çatışma öncesi ve çatışma süreci olmak üzere iki farklı dönem tanımlanmıştır. Böyle bir dönemlendirme çabasında, devlet ile Kürt nüfusunun çoğunlukta olduğu çatışma illerinde yaşayanlar arasında çatışmacı bir ortamın olmadığı, çatışma öncesi dönem için yapılan en önemli varsayımı oluşturmaktadır. Ancak kurulduğu dönemden itibaren Türkiye Cumhuriyeti'nin ulus-devlet inşası yönünde gerçekleştirdiği uygulamalar dikkate alındığında, Türk Devleti ile Kürtler arasında merkez-çevre ekseninde gerçekleşen çatışmacı ortamın süreklilik gösterdiği ileri sürülebilir. Dolayısıyla çatışmacı bir ortamın, F-F yöntemi kapsamında çatışmanın gerçekleştiği iller olarak tanımlanan yerleşim yerlerinin kalıcı, zaman içinde değişmeyen bir özelliği olduğu söylenebilir.

Daha açık bir ifadeyle belirtmek gerekirse, Cumhuriyet tarihi boyunca devletin Türk kimliği dışında başka bir kimliği tanınmaması ve bunun sonucunda dışlanan grupların kendilerini eğitim, kültür ve siyaset alanlarında var edememeleri onları otomatik olarak devletle karşı karşıya getirmektedir (Yıldız, 2010). Bu nedenle, Türk Devleti ile Kürtler arasındaki merkez-çevre çatışmasının 1923'ten bu yana devam ettiği ileri sürülebilir.

Örneğin, 1923-1938 döneminde Kürtlerin devlete karşı gerçekleştirdiği isyanlar ve bunların bastırılması sürecinde devletin gerçekleştirdiği askeri hareketler, uyguladığı iskan ve göç politikaları fiziksel şiddetin ön plana çıkmasına neden olmuştur (Beşikçi, 1991, 1992a; Bozarslan, 2008, 2009; Oran, 2009; Yeğen, 2006).¹⁶

1950-1980 döneminde, bir önceki dönemde belirleyici bir rol oynayan güvenlik-odaklı uygulamalarla birlikte, sosyoekonomik ve kültürel politikalara ağırlık verilerek Kürtlerin Türk kimliğini benimsetmeyi amaçlayan politikalara devam edilmiştir (Beşikçi, 1992a; Bozarslan, 2008, 2009; Yeğen, 2006). Yerleşim yerlerinin isimlerinin değiştirilmesi, yatılı ilköğretim okullarının açılması, Türkçe televizyon ve radyo yayınlarının yapılması bu politikalarından bazılarıdır.¹⁷ Bu dönemin sonlarına doğru bütün Türkiye'yi saran şiddet olayları Doğu Bölgesini de olumsuz etkilemiştir. 1978-1980 yıllarında 15'i Doğu illeri olmak üzere toplam 22 ilde sıkıyönetim ilan edilmiştir (Üskül, 1997: 275-276). 1980 yılında gerçekleştirilen askeri darbe tüm siyasi hareketlere şiddetli bir şekilde müdahale ederek ülkenin gelişimini tüm yönleriyle etkilemiştir. Bu süreç boyunca, Diyarbakır Cezaevi'nde yapılan uygulamalar, daha önce kamusal alanda kullanımı yasak olan Kürt diliyle ilgili düzenlemelerin kapsamının genişletilmesi ve cezai yaptırım getirilmesi, 1980 askeri darbesinin neden olduğu toplumsal altüst oluşların Doğu illerinde yaşayan Kürtler tarafından daha yoğun yaşandığını işaret etmektedir (Cemal, 2005: 15-35; Gunter, 1997: 9-10). Zira diğer illerle karşılaştırıldığında, sıkıyönetim dönemi genel olarak Doğu illerinde daha uzun sürmüştür (Üskül, 1997: Ek tablo¹⁸). 1984'te başlayan PKK'nın saldırılarıyla birlikte, bu sıkıyönetim uygulaması 1987 yılından itibaren Doğu illerinin bazılarında yerini Olağanüstü Hal uygulamasına bırakmıştır.

Sonuç olarak, Cumhuriyet tarihi boyunca Türk Devleti ile Kürtler arasında gerçekleşen sorunlu ilişkiyi ana hatlarıyla betimleyen bu özet anlatım, bu çalışmada çatışmanın gerçekleşmediği dönem olarak tanımlanan 1984 öncesi dönemde de Doğu Bölgesi'nde çatışma ortamının bulunduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, F-F tahmin etme yöntemi kapsamında 1984-2000 yılları arasında çatışmanın gerçekleştiği iller olarak tanımlanan illerin diğer illerden en önemli farkın, bu illerin sürekli bir şekilde çatışma ortamına maruz kalmaları olduğu ileri sürülebilir. Bu durumda, Denklem

¹⁶ Ayrıca devlet 1940'ların sonlarına kadar Doğu illerinde sıkıyönetim ve benzeri yönetim biçimlerini-örneğin Umumi Müfettişlik uygulaması gibi- hayata geçirerek, nüfusu homojenleştirici kimlik politikalarını bölgede benimsetmeye çabalamıştır.

¹⁷ Öte yandan bu dönemde, çok partili döneme geçiş ve 1960'ların ikinci yarısında ivme kazanan toplumsal muhalefet Kürtlerin siyasi ve kültürel olarak canlanmasına katkıda bulunmuştur. Özellikle Doğu Bölgesi'nin geri kalmışlığını ve devletin ağırlıklı olarak kırsal yerleşim yerlerinde gerçekleştirdiği baskıcı uygulamaları protesto etmek amacıyla Kürtler arasında yeniden örgütlenme süreci, 1960'ların sonlarından itibaren kendini göstermeye başlamıştır (Beşikçi, 1992c). Aralarında PKK da olmak üzere yasal olan ve olmayan pek çok örgüt bu dönemde kurulmuştur.

¹⁸ Bu ek tablo için sayfa numarası verilmemiştir.

(1)'de verilen regresyon modelindeki il kukla değişkenleri vektörü, çatışma ortamının olduğu illerle çatışma ortamının olmadığı iller arasındaki bu farkı kontrol edecektir. Ayrıca, bu il kukla değişkenlerinin 1984 öncesi dönemde oluşan il gruplarına özgü kuşak eğilimlerini kapsadığı iddia edilebilir. Çünkü, Türk Devleti'nin homojenleştirici kimlik politikalarının temel unsurları göz önünde bulundurulduğunda, 1984 öncesi dönemde çatışma illerinde Türkiye'nin Kürt sorunundan-dolayısıyla çatışmacı ortamından-tamamen yalıtılmış, bağımsız bir politikanın tasarlanması ve uygulanması pek mümkün görülmemektedir.

Benzer bir durum, çatışma süresince-1984-2000 dönemi- çatışma ortamına maruz kalan illerle kalmayan iller arasında eğitimsel erişimlerin farklılık göstermesine neden olabilecek il gruplarına özgü kuşak eğilimlerinin regresyon modelinde nasıl kontrol edileceği konusunda da ortaya çıkmaktadır. Nitekim, silahlı çatışmanın, bu süreç içinde meydana gelen il gruplarına özgü eğilimleri etkileme ihtimali oldukça yüksektir. Örneğin çatışmanın yoğun olduğu 1992-1993 yıllarında kurulan 24 şehir üniversitesinden sadece bir tanesinin Doğu Bölgesi'nde açılmış olmasının, çatışmanın coğrafi dağılımıyla ilişkisi olduğu söylenebilir.¹⁹ Bu şehir üniversitelerinin yerel ölçekteki eğitimsel hizmetlerin üretimine olumlu katkılarda bulunduğu dikkate alındığında, çatışma ortamı il gruplarına özgü eğilimleri değiştirerek, dolaylı yollardan eğitimsel erişimleri etkileyebilir. Bu bakımdan, illere özgü eğilimler tahmin edilen regresyon modelinde kontrol edildiği zaman, Denklem (1)'de gösterilen etkileşim terimleriyle birlikte illere özgü eğilimleri ölçen değişkenlerin katsayıları, çatışma ortamına maruz kalmanın eğitimsel erişime olan etkilerini ölçecektir. Başka bir deyişle, böyle bir modelin kullanılması sonucunda çatışmanın etkileri aynı anda iki kez tahmin edilecektir. Bu durum, F-F tahminlerinin büyüklüğünün mutlak değer cinsinden azalmasına yol açabilir.

Yukarıda açıklanan sebeplerden dolayı, Türkiye'deki silahlı çatışma ortamından tamamen bağımsız ve etkisi altında kalmayan illere özgü eğilimlerin ortaya çıkması en azından çatışma illeri için oldukça zor görülmektedir. Bu nedenle, bu çalışmada temel olarak illere özgü eğilimleri kapsamayan referans regresyon modelinin kullanılması sonucunda elde edilen tahmin sonuçları esas alınmıştır. Dolayısıyla, ileriki bölümlerde yapılan analizlerde referans regresyon modelinin kullanılmasına devam edilmiştir.

Bütün bu açıklamalara rağmen modern mikroekonometri literatürünün norm olarak belirlediği yöntemleri kullanmak amacıyla, her bir il için kuşaklar arasında meydana gelen eğilimleri belirten değişkenler referans regresyon modeli eklenerek, tahmin sonuçları elde edilmiştir. Eğitimsel çıktılarının betimsel analizi, çatışmanın olduğu ve olmadığı illerde kuşaklar boyunca ilkökul, ortaokul ve liseyi bitirme oranlarında büyük ölçüde

¹⁹ 1992 yılında Şanlıurfa'da Harran Üniversitesi açılmıştır.

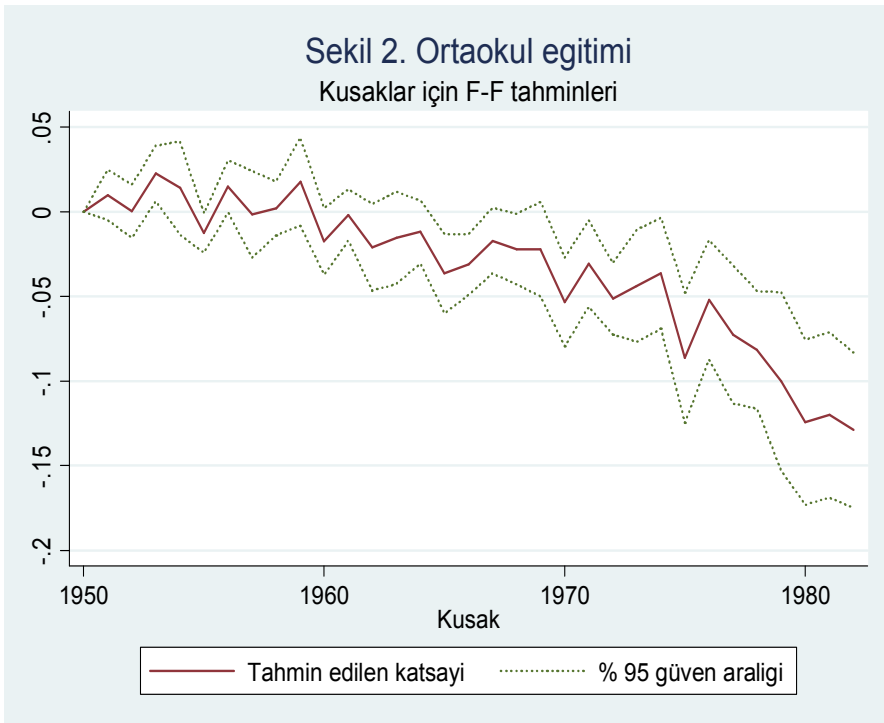
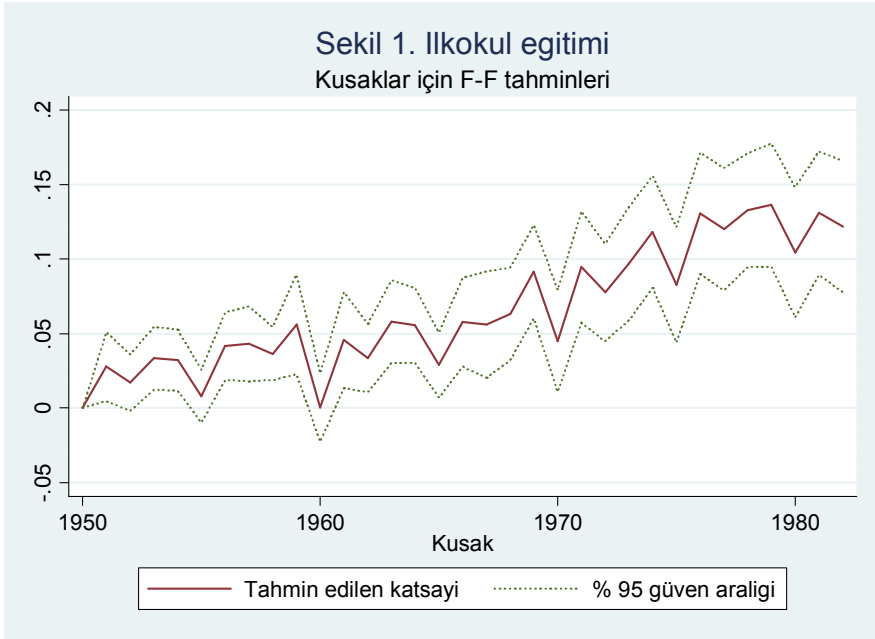
süreklilik gösteren bir artışın olduğunu işaret etmektedir.²⁰ Ancak bu artış eğiliminin iki il grubunda farklı şiddette gerçekleşerek, tahmin sonuçlarını etkilemesi söz konusu olabilir. Bu nedenle, genişletilmiş regresyon modelinde illere özgü kuşak eğilimleri doğrusal bir şekilde kontrol edilmiştir. Bu ampirik alıştırmanın sonuçları Tablo 3'teki ikinci, dördüncü ve altıncı sütunlarda gösterilmiştir. Beklenildiği gibi, illere özgü kuşak eğilimlerin kontrol edilmesi sonucunda çatışmanın tahmin edilen etkilerinin büyüklüğü oldukça azalmıştır. Örneğin ilkokulu bitirme oranı incelendiğinde, çatışma ortamına bu eğitim aşamasında maruz kalan 1978-1982 ve 1972-1977 kuşakları için çatışmanın tahmin edilen pozitif etkisi yaklaşık % 50 azalmıştır. Benzer bir durum, ortaokulu ve liseyi bitirme oranları için de gözlenmiştir: Liseyi bitirme oranı incelendiğinde, çatışmanın negatif etkisi yukarıda belirtilen kuşaklar için azalmakla birlikte istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Ortaokulu bitirme oranında ise bu durum sadece 1978-1982 kuşağı için geçerlidir.²¹ Özetle, illere özgü kuşak eğilimlerini kapsayan genişletilmiş referans modelinin sonuçları, çatışma ortamına erken çocukluk döneminden ve/veya okul çağının başından itibaren maruz kalan kuşakların eğitimsel başarılarının daha önceki, yaşlı kuşaklara göre farklılık gösterdiği yönünde bulgular sağlamaktadır.

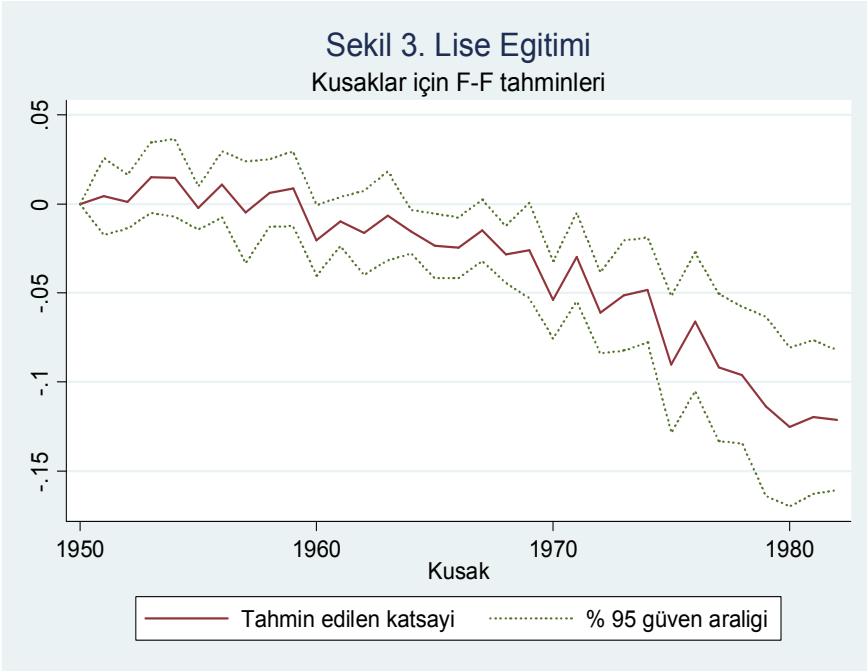
Ayrıca Tablo 3'te gösterilen toplulaştırılmış kuşaklar için yapılan analize benzer şekilde, çatışmaya maruz kalmanın etkisinin F-F tahminleri her bir kuşak için hesaplanmıştır. Bunun için tahmin edilen referans regresyon modelinde, toplulaştırılmış kuşaklar yerine, tekil kuşakları gösteren kukla değişkenleri kullanılmıştır.²² Kuşaklar için elde edilen bu F-F tahminleri farklı eğitimsel erişimler için Şekil 1-3'te gösterilmiştir.

²⁰ Çalışma kapsamında, bu betimsel analiz iki şekilde yapılmıştır. İlk olarak, Tablo 2 toplulaştırılan kuşak grupları için eğitimsel çıktılardaki artış eğilimini göstermektedir. İkinci olarak gerçekleştirilen grafik analizinde, Web Ek'teki Şekil A1, A2 ve A3 incelenen kuşakların eğitimsel çıktılardaki yükselme eğilimini resmetmektedir. Özellikle, ikinci analiz söz konusu artış eğiliminin doğrusal biçimde gerçekleştiğine dair bulgular sunmaktadır.

²¹ Benzer bir analiz yükseköğretim çıktısı için de yapılmıştır. Tablo 4'te gösterildiği gibi, illere özgü kuşak eğilimleri regresyon modeline eklendiğinde, tahmin edilen etkilerin büyüklükleri yaklaşık % 50 azalmaktadır. Sadece en genç kuşağı oluşturan 1972-1977 kuşağı için çatışmanın negatif etkileri istatistiksel olarak anlamlı olmaya devam etmektedir.

²² 1950 kuşağının referans grubu olarak belirlendiği referans regresyon modelinde, 32 tekil kuşağı gösteren kukla değişkenleri kullanılmıştır.

Bu tür bir grafiksel analiz, çatışmanın etkilerinin hangi kuşaktan itibaren daha fazla hissedilir duruma geldiğinin tespit edilmesine olanak vermektedir. Örneğin ilkökul eğitimi için Şekil 1’de sergilenen tekil kuşaklara ait F-F tahminleri incelendiğinde, genel olarak, çatışma illerinde bulunan kuşakların ilkökul eğitimini tamamlama açısından diğer illerdeki akranlarından daha başarılı olduğunu görülmektedir. Ayrıca 1972 ve sonraki kuşakların ilkökul dönemlerinde çatışma ortamına maruz kaldıkları dikkate alınırsa, bu artış eğiliminin çatışma süresince devam ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu duruma karşıt olarak, Şekil 2 ve 3 çatışma ortamına maruz kalmanın ortaokul ve liseyi bitirme oranlarını negatif olarak etkilediğini göstermektedir. Örneğin ortaokul eğitimi incelendiğinde, çatışma ortamına göreceli olarak okul çağlarının geç dönemlerinden itibaren maruz kalan 1964-1972 kuşağı için tahmin edilen etkilerin değeri -0.025 ile -0.05 arasında değişirken, çatışma ortamına daha uzun süre ve küçük yaşlardan beri maruz kalan 1972-1982 kuşağı için tahminlerin değeri -0.05 ile -0.15 arasında değişmiştir. Burada, çatışmanın tahmin edilen negatif etkisinde göreceli olarak önemli bir artışın 1977 ve sonraki kuşaklar için gerçekleştiği görülmüştür. Bu bağlamda Şekil 2’de sergilendiği gibi, çatışma ortamına daha uzun süre maruz kalanlar için tahmin edilen katsayıların büyüklüklerinin önemli bir sıçrama göstermesi, F-F tahmin etme yönteminin geçerli bir yöntem olduğuna dair güçlü bir kanıt sunmaktadır. Benzer çıkarımlar, Şekil 3’te gösterilen çatışmaya maruz kalmanın lise mezunu oranına etkileri için de yapılabilir.

3.4. Çatışmanın gerçekleşmediği illerin farklı şekillerde belirlenmesinin tahmin sonuçlarına etkileri

Bir önceki bölümde detaylı biçimde tartışılan illere özgü kuşak eğilimlerini kontrol etmenin başka bir yolu, çatışma öncesi döneme ait sosyoekonomik özellikler açısından birbirine benzeyen ama sadece çatışmaya maruz kalma konumlarında farklılık gösteren illeri eşleştirerek, F-F tahmin etme yönteminin uygulanmasıdır. Böyle bir eşleştirme sonucunda elde edilecek F-F tahminleri, en azından çatışma öncesi döneme ait illere özgü kuşak eğilimlerin etkilerinden arındırılmış olacaktır.²³ 1985 GNS'nin verisi kullanılarak illerin eğitim, istihdam ve nüfus özelliklerini yansıtan değişkenler hesaplanmış; ancak bu değişkenler üstünden çatışma illerini diğer illerle eşleştirme çabaları başarılı sonuçlar vermemiştir.²⁴

Bu başarısız eşleştirme girişimine rağmen, eşleştirme yönteminin ana kuralına uygun bir şekilde bu bölümde yapılan ampirik alıştırmalarda çatışmaya maruz kalan iller sabit tutulurken, çatışmaya maruz kalmayan illerin (kontrol iller) kümesi değiştirilmiştir. Burada özellikle kontrol illerinin belli niteliklerine göre sınıflandırılmasına dikkat edilmiştir. Böyle bir sınıflandırma sayesinde çatışmaya maruz kalan iller, kendilerine benzer niteliklere sahip olma derecesi açısından farklılaşan diğer illerle karşılaştırılmıştır. Bu çerçevede yapılan karşılaştırmalar sonucunda Tablo 3'te verilen referans modelin sonuçlarının geçerli olmaya devam etmesi, F-F tahminlerinin güvenilirliğini sağlamlaştıran bir bulgu olarak değerlendirilecektir.

Bu bağlamda, ilk olarak tüm iller çatışma öncesi dönemdeki eğitimsel başarılarına göre sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmada regresyon analizinde incelenen her bir eğitimsel erişim için 1985 GNS verisi kullanılarak, 25 ve üzeri yetişkin nüfusun eğitimsel başarıları ölçülmüş ve bu ölçülen başarılarına göre iller üç gruba ayrılmıştır: i. eğitimsel başarının ilk üçte-birlik diliminde yer alanlar en başarısız iller, ii. eğitimsel başarının ikinci üçte-birlik diliminde yer alanlar orta başarılı iller, iii. eğitimsel başarının son üçte-birlik diliminde yer alanlar en başarılı iller olarak belirlenmiştir. Bu yapılan sınıflandırmada, Elazığ ve Tunceli dışında çatışmaya maruz kalan illerin en başarısız iller grubunda olduğu belirlenmiştir. Ayrıca aşağıda ayrıntılı biçimde açıklanan sebepler yüzünden, Doğu Bölgesi'nde bulunan ama OHAL uygulaması dışında bırakılan illerin de belirli ölçüde çatışma ortamından olumsuz etkilendiği dikkate alınarak, ikinci bir sınıflandırma

²³ Bu belirtilen eşleştirme, sadece illerin gözlemlenebilir özellikleri baz alınarak yapılabilir. Ancak illerin gözlemlenemeyen özellikler açısından farklılıklar göstermesi durumunda, bu eşleştirme sonucu elde edilen tahminler sapmalı olmaya devam edecektir. Öte yandan, illerin gözlemlenemeyen özellikleri zaman içinde değişmediği takdirde F-F yöntemi bu belirtilen tahmin etme sorununu bertaraf etmektedir.

²⁴ Bu belirtilen eşleştirme yönteminde, 25 yaş ve üzeri nüfus için hesaplanan şu değişkenler kullanılmıştır: ilkökul, ortaokul ve lise mezunların oranları, istihdam edilenlerin oranı, imalat sanayinde istihdam edilenlerin oranı. Bu değişkenlerden başka, nüfus büyüklüğü, kentleşme oranı ve yaş bağımlılık oranı kullanılmıştır.

yapılmıştır. İlkinden farklı olarak, ikinci sınıflandırmada OHAL uygulamasının dışında tutulan Doğu Bölgesi'nin illeri analiz dışı bırakılmıştır. Tablo 5'te verilen sonuçlar, çatışmanın etkilerinin bu iki sınıflandırma arasında değişmediğini göstermektedir.

Çatışmaya maruz kalmayan iller yukarıda tanımlanan sınıflandırmalara göre tasnif edilerek, referans regresyon modeli tahmin edilmiştir. Birinci sınıflandırmanın kullanıldığı ampirik alıştırmaların sonuçları, Tablo 5'in ilk üç sütununda verilmiştir. Birinci alıştırmada örneklem analizi, çatışmanın gerçekleştiği iller ve çatışmanın gerçekleşmediği ama eğitimsel başarılar açısından en başarısız illerle sınırlı tutulmuştur. Burada, Elazığ ve Tunceli dışındaki tüm çatışma illeri en başarısız iller grubunda yer almaktadır. Dolayısıyla, bu illerle çatışmanın gerçekleşmediği diğer başarısız iller arasında büyük benzerliklerinin bulunması söz konusudur. Bu durumla tutarlı olarak, Tablo 5'in birinci sütununda verilen tahmin sonuçları, çatışmanın tahmin edilen etkilerinin pek fazla değişmediğini göstermektedir. Bu bulgu, çalışmanın temel sonuçlarının illere özgü kuşak eğilimlerinin yapay bir sonucu olmadığı görüşünü desteklemektedir. Bu bağlamda ampirik alıştırmanın sonuçları ortaokul ve lise eğitimi için değerlendirilirse, çatışma ortamına maruz kalınmasından dolayı çatışmanın gerçekleştiği illerin, çatışma öncesi dönemde benzer eğitimsel özellikleri paylaştığı illerden bile geri kaldığı illeri sürülebilir. Bu iki eğitimsel çıktı için çatışmanın olumsuz etkileri sadece bununla sınırlı değildir. İkinci ve üçüncü sütunda sunulan tahmin sonuçları, kontrol illerin daha başarılı illerden seçilmesi durumunda, çatışmanın tahmin edilen negatif etkilerinin daha da yükseldiğini işaret etmektedir. Bu bulgular, eğitimsel başarılar bakımından bu iller arasında var olan farkların çatışma ile birlikte daha da arttığını göstermektedir. Öte yandan, ilkokul başarısı için karşıt bir durum söz konusudur: Çatışma süresince, çatışma illerindeki ilkokul bitirme oranındaki artışın diğer bütün illere-özellikle de eğitimsel açıdan daha başarılı illere-göre daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bu yapılan tüm çıkarımlar, ikinci sınıflandırmanın uygulanması sonucunda elde edilen tahminler için geçerlidir.

Bu bölümde yapılan analizin ikinci kısmında, ilk olarak çatışmaya maruz kalmayan iller ait oldukları altı coğrafi bölgeye göre yeniden gruplandırılmıştır. Daha sonra da bu bölgelerin her biri sosyoekonomik gelişme düzeylerine göre sırasıyla yapılan regresyon analizlerindeki çatışmaya maruz kalmayan illeri belirlemek amacıyla kullanılmıştır. Bu ampirik alıştırmanın sonuçları Tablo 6'da verilmiştir. Daha önce sunulan temel sonuçlara benzer şekilde, tahmin edilen etkiler çatışma ortamına maruz kalma ile ilkokul bitirme oranı arasında pozitif bir bağıntının olduğunu işaret etmektedir. Ayrıca, çatışmanın ortaokul ve liseyi bitirme oranlarını olumsuz biçimde etkilediği bulgusunu destekler nitelikte kanıtlar elde edilmiştir. Fakat çatışmaya maruz kalmayan iller OHAL uygulaması kapsamına alınmayan Doğu illerinden oluştuğu zaman, belirtilen ikinci bulgu istatistiksel anlamda geçerliliğini kaybetmektedir.

Tablo 5
1985 GNS Verisinden Belirlenen Eğitimsel Başarı Düzeylerine Göre Oluşturulan Farklı Kontrol İller Kümesi Kullanılarak Elde Edilen F-F Tahminleri

	I. Birinci sınıflandırma			II. İkinci sınıflandırma		
	(1) Düşük eğitimsel başarı	(2) Orta eğitimsel başarı	(3) Yüksek eğitimsel başarı	(4) Düşük eğitimsel başarı	(5) Orta eğitimsel başarı	(6) Yüksek eğitimsel başarı
A. İlkokul eğitimi						
Çatışma_ilXKuşak1950_1965						
Çatışma_ilXKuşak1978_1982	0.054*** (0.016)	0.091*** (0.016)	0.122*** (0.016)	0.060*** (0.016)	0.103*** (0.016)	0.130*** (0.016)
Çatışma_ilXKuşak1972_1977	0.042*** (0.013)	0.071*** (0.015)	0.097*** (0.015)	0.044*** (0.0143)	0.081*** (0.014)	0.103*** (0.014)
Çatışma_ilXKuşak1966_1971	0.014 (0.010)	0.036*** (0.010)	0.050*** (0.011)	0.011 (0.010)	0.042*** (0.107)	0.053*** (0.011)
R ²	0.973	0.961	0.971	0.973	0.978	0.974
Gözlem sayısı	792	1023	924	726	924	858
B. Ortaokul eğitimi						
Çatışma_ilXKuşak1950_1965						
Çatışma_ilXKuşak1978_1982	-0.080*** (0.025)	-0.112*** (0.020)	-0.120*** (0.024)	-0.110*** (0.019)	-0.122*** (0.019)	-0.127*** (0.025)
Çatışma_ilXKuşak1972_1977	-0.037*** (0.013)	-0.044*** (0.012)	-0.068*** (0.017)	-0.048*** (0.011)	-0.048*** (0.011)	-0.073*** (0.017)
Çatışma_ilXKuşak1966_1971	-0.015*** (0.007)	-0.020*** (0.006)	-0.037*** (0.007)	-0.020*** (0.006)	-0.022*** (0.007)	-0.039*** (0.007)
R ²	0.922	0.938	0.967	0.947	0.943	0.971
Gözlem sayısı	792	1023	924	726	924	858
C. Lise eğitimi						
Çatışma_ilXKuşak1950_1965						
Çatışma_ilXKuşak1978_1982	-0.074*** (0.021)	-0.110*** (0.018)	-0.138*** (0.021)	-0.098*** (0.016)	-0.117*** (0.018)	-0.147*** (0.021)
Çatışma_ilXKuşak1972_1977	-0.042*** (0.012)	-0.056*** (0.011)	-0.085*** (0.0154)	-0.053*** (0.011)	-0.060*** (0.0119)	-0.093*** (0.015)
Çatışma_ilXKuşak1966_1971	-0.015*** (0.005)	-0.021*** (0.005)	-0.040*** (0.006)	-0.020*** (0.05)	-0.022*** (0.050)	-0.043*** (0.006)
R ²	0.907	0.922	0.962	0.937	0.923	0.970
Gözlem sayısı	792	1023	924	726	924	858

Her bir sütunda sonuçları verilen farklı ampirik alıştırmaların tümünde aynı çatışma illeri kullanılmıştır. Ancak yukarıda gösterildiği gibi, bu alıştırmaların her birinde kullanılan çatışmaya maruz kalmayan illerin kümesi farklı biçimde oluşturulmuştur. Ayrıca, bu tabloda iki farklı sınıflandırılma gerçekleştirilmiştir. Birinci sınıflandırmada iller 1985 yılındaki eğitimsel başarılarına göre ayrıştırılırken, OHAL kapsamına alınmayan Doğu illeri örneklemede yer almaktadır. İkinci sınıflandırmada ise bu iller analiz edilen örneklemin dışında tutulmuştur. Bu sınıflandırmalar ve yapılan ekonometrik analizlerle ilgili kapsamlı bilgi makalede verilmiştir. Bu tablo hakkındaki gerekli diğer bilgiler için Tablo 3'ün açıklamalarına bakınız. Standart hatalar parantez içinde verilmiştir. ***, ** ve * simgeleri sırasıyla % 1, % 5 ve % 10 anlamlılık düzeylerini belirtmektedir.

Tablo 6
Çatışmaya Maruz Kalmayan İllerin Farklı Bölgelere Göre Ayrıştırılması
Sonucunda Elde Edilen F-F Tahminleri

	(1) Marmara Bölgesi	(2) Ege Bölgesi	(3) Akdeniz Bölgesi	(4) İç Anadolu Bölgesi	(5) Karadeniz Bölgesi	(6) Doğu Bölgesi
A. İlkokul eğitimi						
Çatışma_ilXKuşak1 950_1965						
Çatışma_ilXKuşak1 978_1982	0.157*** (0.015)	0.124*** (0.013)	0.078*** (0.025)	0.110*** (0.017)	0.061*** (0.013)	0.040** (0.015)
Çatışma_ilXKuşak1 972_1977	0.130*** (0.013)	0.100*** (0.012)	0.058*** (0.021)	0.084*** (0.016)	0.043*** (0.012)	0.033** (0.013)
Çatışma_ilXKuşak1 966_1971	0.076*** (0.010)	0.053*** (0.010)	0.025* (0.013)	0.042*** (0.011)	0.009 (0.009)	0.015* (0.009)
R ²	0.980	0.980	0.970	0.978	0.976	0.975
Gözlem sayısı	627	561	528	627	759	528
B. Ortaokul eğitimi						
Çatışma_ilXKuşak1 950_1965						
Çatışma_ilXKuşak1 978_1982	-0.125*** (0.045)	-0.124*** (0.028)	-0.115*** (0.018)	-0.123*** (0.020)	-0.113*** (0.020)	-0.025 (0.027)
Çatışma_ilXKuşak1 972_1977	-0.061*** (0.024)	-0.052*** (0.016)	-0.057*** (0.016)	-0.068*** (0.018)	-0.050*** (0.013)	-0.009 (0.016)
Çatışma_ilXKuşak1 966_1971	-0.040*** (0.010)	-0.024*** (0.010)	-0.019* (0.010)	-0.035*** (0.010)	-0.020*** (0.007)	-0.006 (0.009)
R ²	0.963	0.954	0.962	0.972	0.950	0.932
Gözlem sayısı	627	561	528	627	759	528
C. Lise eğitimi						
Çatışma_ilXKuşak1 950_1965						
Çatışma_ilXKuşak1 978_1982	-0.142*** (0.031)	-0.1208 (0.021)	-0.118*** (0.019)	-0.128*** (0.024)	-0.111*** (0.018)	-0.032 (0.026)
Çatışma_ilXKuşak1 972_1977	-0.082*** (0.016)	-0.063*** (0.018)	-0.068*** (0.015)	-0.079*** (0.020)	-0.061*** (0.013)	-0.016 (0.015)
Çatışma_ilXKuşak1 966_1971	-0.043*** (0.005)	-0.026*** (0.010)	-0.022*** (0.007)	-0.034*** (0.009)	-0.022*** (0.006)	-0.006 (0.006)
R ²	0.966	0.946	0.952	0.962	0.941	0.904
Gözlem sayısı	627	561	528	627	759	528

Yukarıda sonuçları verilen farklı ampirik alıştırımların tümünde aynı çatışma illeri kullanılmıştır. Ancak bu alıştırımların her birinde kullanılan çatışmaya maruz kalmayan iller, farklı bir coğrafi bölgenin illerinden oluşmaktadır. Bu tablo hakkındaki gerekli diğer bilgiler için Tablo 3'ün açıklamalarına bakınız. Standart hatalar parantez içinde verilmiştir. ***, ** ve * simgeleri sırasıyla % 1, % 5 ve % 10 anlamlılık düzeylerini belirtmektedir.

Burada farklı bölgelerdeki illeri kontrol illeri olarak kullanmanın önemi, F-F yönteminin güvenilirliğini etkileyecek bazı meseleleri tartışmaya olanak sağlamasından kaynaklanmaktadır. Örneğin, Marmara, Ege ve Akdeniz Bölgeleri Türkiye'nin sosyoekonomik açıdan en gelişmiş bölgeleri olmakla birlikte, silahlı çatışmadan dolaysız ve dolaylı yollardan en çok etkilenen illeri kapsamaktadır. Nitekim, PKK'nın bu bölgelerdeki ticaret, sanayi ve finans merkezi konumundaki metropollerde, turistik merkezlerde

gerçekleştirdiği saldırılar hem bu bölgelerdeki koşulları olumsuz etkilemiş hem de silahlı çatışmanın etkilerinin ülke çapında hissettirmiştir. Buna ek olarak, çatışmanın neden olduğu olumsuzluklar yüzünden kendi istekleri doğrultusunda veya devletin uyguladığı yerinden etme politikaları sonucunda çatışma bölgesini terk edenler, yoğun olarak bu üç bölgedeki yerleşim yerlerine göç etmişlerdir (HÜNEE, 2006).²⁵ PKK'nın çatışma bölgesi dışında yaptığı silahlı saldırılar gibi, çatışmadan kaynaklanan göçler çatışmanın etkilerinin diğer bölgelere sıçramasına neden olabilir. Çünkü kısa dönem için yerel yönetimlerin kamusal kaynakları sabit olduğundan, göç dalgaları eğitim hizmetlerinin yaygın ve etkin bir şekilde kullanılmasını olumsuz olarak etkileyebilir (Berker, 2009). Bu iki mekanizma aracılığıyla çatışmanın olumsuz etkilerinin bu üç bölgeye sıçraması sebebiyle, bu bölgelerdeki illeri kontrol iller grubu olarak kullanmak F-F tahminlerin çatışmanın etkilerini olduğundan daha az ölçmesine neden olabilir. Ancak bütün diğer sonuçlarla karşılaştırıldığında, Tablo 6'nın ilk üç sütununda verilen sonuçlar ilkökul eğitimi için pozitif ve orta ve lise eğitimi için negatif olan etkilerin daha az değil, aksine daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bu bulgular, yukarıda açıklanan çatışmanın ikincil derecedeki diğer bölgelere olan etkilerinin, çatışmaya maruz kalan iller için söz konusu olan çatışmanın birinci derecedeki etkilerinin üstesinden gelebilecek kadar güçlü olmadıklarını işaret etmektedir.

Bu gelişmiş üç bölgeye göre İç Anadolu ve Karadeniz Bölgeleri, çatışmaya maruz kalan illerle mukayese etmekte faydalanan daha "temiz" kontrol illerini kapsamaktadır. Çünkü bu bölgeleri hem çatışmaya maruz kalan illerden daha az göç almış (HÜNEE, 2006), hem de daha az şiddet vakalarına maruz kalmıştır (HÜNEE, 2006). Daha da önemlisi, çatışma öncesi dönemdeki sosyoekonomik gelişmişlik düzeyi bakımından bu iki bölgede bulunan illerle çatışmaya maruz kalan iller birbirine daha çok benzemektedir. Tablo 6'nın dördüncü ve beşinci sütununda gösterildiği gibi, özellikle de Karadeniz Bölgesi'ndeki iller çatışmaya maruz kalmayan illeri oluşturduğunda, çatışmanın etkileri biraz azalmakla birlikte istatistiksel olarak anlamlı olmaya devam etmektedir. Bu ampirik alıştırmada kullanılan çatışmaya maruz kalan ve kalmayan illerin benzerliğinden dolayı, yüksek bir olasılıkla bu illerin ortak kuşak eğilimlerine sahip olduğu düşünülürse, bu bulguların F-F tahminlerinin güvenilirliğini güçlendirici nitelikte olduğu ileri sürülebilir.

Bu analiz kapsamında Doğu Bölgesi'nde bulunan ama OHAL uygulamasının dışında tutulan iller çatışmanın gerçekleşmediği iller olarak tanımlandığı zaman, çatışmanın negatif etkilerinin zayıf olarak gerçekleştiği gözlenmiştir. Tablo 6'nın altıncı sütununda gösterildiği gibi, çatışmanın tahmin edilen etkileri negatif olmakla birlikte büyüklük açısından azalmış ve

²⁵ Göreceli olarak istihdam olanakların daha fazla olması, eğitim ve sağlık gibi kamusal hizmetlerin daha gelişmiş olması bu üç bölgenin yeni yerleşim yerleri olarak seçilmesinde önemli rol oynayan etkenlerden bazılarıdır. Diğer önemli bir etken, daha önceki dönemlerde göç eden ve yerleşik hale gelen Kürt nüfusun bu bölgelerde yoğun olmasıdır.

istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur. Çatışmaya maruz kalmadaki konumlarından bağımsız olarak, Doğu Bölgesi'ndeki illerin büyük çoğunluğu Türkiye'nin sosyoekonomik açıdan en geri kalmış illerini oluşturmaktadır. Bu ampirik alıştırmada çatışmanın tahmin edilen etkilerinin zayıf olmasının temel nedeni, bu bölgede bulunan ama OHAL kapsamına alınmayan illerin de en az çatışmaya maruz kalan iller kadar çatışmadan olumsuz etkilenmesi olabilir. Bu bölgenin kendine has özelliklerine bağlı olarak, iki önemli mekanizma bu duruma neden olabilir.

Birincisi, daah önce de belirtildiği gibi silahlı çatışma genel olarak Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı Doğu illerinde, özellikle de bu illerin kırsal kesimlerinde meydana gelmektedir. Çatışmanın il bazındaki yoğunluğuna göre bu bölgedeki iller OHAL kapsamına alınmaktadır. Ancak diğer Doğu illerinde de önemli oranda Kürt nüfusu vardır. Örneğin, 1965 GNS'nin sonuçlarına göre Kürt nüfusun yoğun olarak yaşadıkları Ağrı (% 63.3) ve Şanlıurfa (% 42.6), çatışma süresince OHAL uygulamasının dışında tutulmuştur. Bu duruma rağmen, diğer Doğu illerindeki nüfusun etnik yapısı, hem çatışmaların kısa süreli de olsa buralara sıçramasına hem de bu çatışmanın yarattığı etnik-temelli kutuplaşma ve ayrışmanın bu illerde çatışma ortamını aratmayacak şekilde gergin ve güvensiz bir ortamın oluşmasına neden olabilir. Örneğin çatışma süresince yerinden edilen nüfusun yoğun olduğu iller arasında Ağrı ilinin de bulunması, bu savı destekler niteliktedir (HUNEE, 2006). Ayrıca 1991 yılında yürürlüğe giren Terörle Mücadele Kanunu gibi çatışma döneminde çıkarılan yasal düzenlemeler, OHAL benzeri uygulamaların ve dolayısıyla çatışma ortamının olumsuz sonuçlarının başta Doğu Bölgesi olmak üzere Türkiye'deki bütün Kürt nüfusun arasında hissedilmesine yol açtığı ileri sürülebilir (Kirişçi ve Winrow, 1997: 129).

Başka bir mekanizma ise, şaşırtıcı olmayan bir şekilde, verili bölgedeki illerin yaşadığı şokların gecikmeli de olsa aynı bölgedeki diğer illeri de etkilemesi, değiştirmesidir. Çünkü coğrafi yakınlıktan dolayı yerel mal, hizmet, emek ve diğer girdi piyasaların karşılıklı ilişkileri nedeniyle, aynı bölgede bulunan özellikle komşu illerin birbirinden yalıtılmış olarak herhangi bir şok yaşamaları pek mümkün görülmemektedir. Ayrıca ulaşım, elektrik, telekomünikasyon ve iletişim altyapı yatırımlarının ağ benzeri yapıları aynı bölgede bulunan iller arasındaki karşılıklı bağıntıların ve dolayısıyla birbirinden etkilenme kanallarını güçlendirmektedir. Bu mekanizmalardan dolayı, analiz örneklemini sadece Doğu Bölgesi'ndeki illerden oluşturduğu zaman çatışmanın etkilerini daha zayıf olarak tahmin edilmiş olabilir.

Bu belirtilen hususları dikkatli bir şekilde analiz edebilmek amacıyla, çatışma ortamına maruz kalınmasındaki coğrafi değişkenlik, 1965 GNS verisinin sonuçlarına göre her bir il için hesaplanan Kürt nüfusun toplam nüfusa oranı kullanılarak belirlenmiştir. Bu türden bir değişkenliğin üzerine inşa edilen teşhis etme yöntemi, Doğu illeri arasındaki çatışmaya maruz kalmadaki farkların eğitimsel erişimi ne ölçüde etkilediğinin incelenmesine

olanak vermektedir. Bu bağlamda yapılan ilk ampirik alıştırmada, nüfusunun en az % 10'u Kürtlerden oluşan iller çatışmaya maruz kalan iller olarak tanımlanmıştır. İkinci ampirik alıştırmada, illerdeki Kürt nüfusun yoğunluğu kullanılarak üç farklı il grubu oluşturulmuştur: Kürt nüfusun oranının % 10'un altında olduğu iller düşük-çatışma illeri; % 10 ile % 50 arasında olanlar orta-çatışma illeri; son olarak % 50'nin üstünde olan iller yüksek-çatışma illeri olarak tanımlanmıştır. Bu iki ampirik alıştırmanın sonuçları çalışmanın temel bulgularıyla uyumlu şekilde, çatışmaya maruz kalmanın ilkokul eğitimini pozitif; ortaokul ve lise eğitimlerini ise negatif olarak etkilediğini işaret etmektedir.²⁶ Daha da önemlisi, bu tahmin edilen etkilerin Kürt nüfusun yoğun olduğu illerde daha güçlü biçimde gerçekleştiği bulunmuştur. Dolayısıyla çatışma süreci, OHAL uygulaması kapsamına alınan ve alınmayan tüm Doğu illerindeki bireylerin eğitimsel erişimlerini değiştirmiştir. Bu bakımdan, OHAL uygulaması dışında tutulan Doğu illerinin kontrol iller olarak kullanılmasıyla elde edilen ve Tablo 6'nın altıncı sütununda gösterilen sonuçlara daha temkinli yaklaşılmalıdır.

3.5. Göç etme davranışlarının tahmin sonuçlarına etkisi

İllere özgü kuşak eğilimlerinin nasıl kontrol edileceği konusunda sonra, bu çalışmada karşılaşılan diğer önemli bir zorluk bireylerin okul çağında ve çatışma dönemlerinde buldukları yerleşim yerlerinin tespit edilmesidir.²⁷ Bu çalışmada kullanılan GNS verisi de dahil olmak üzere, Türkiye'deki veri setlerinden bu bilginin türetilmesi imkansızdır. Lakin bu arzulanan yerleşim yeri bilgisinin bulunması durumunda bile, çatışmaya maruz kalmanın etkilerinin sapmasız ve tutarlı bir şekilde tahmin edebilmek için önemli teşhis etme problemlerinin üstesinden gelmek gerekmektedir. Çünkü bireyler çatışma boyunca buldukları yerleşim yerleri ve eğitimsel erişimleri ilgili kararları eşanlı olarak içsel şekilde belirlemektedir. Bu da, mükemmel bir biçimde ölçülse dahi çatışmaya maruz kalmanın etkilerinin sapmalı şekilde tahmin edilmesine yol açacaktır. Benzer olumsuz durum, bu çalışmada kullanılan GNS verisinin sağladığı doğum yeri ve yerleşim yeri bilgilerinin kullanılması için de geçerlidir. Nitekim, bireyler veya aileler çatışmanın olumsuz etkilerinden kurtulabilmek amacıyla ülke içinde yer değiştirebilir veya ülke dışına çıkabilirler. Bu göçlerin bireylerin ve ailelerin özelliklerine bağlı biçimde gerçekleşmesi, F-F tahminlerinin çatışmanın neden olduğu sonuçları sapmalı biçimde ölçmesine yol açacaktır.²⁸ Nüfus

²⁶ Bu ampirik alıştırmaların detaylı bilgileri ve sonuçları Web Ek'in dördüncü bölümünde (Tablo A3) verilmiştir.

²⁷ Burada, seçim sapmasının ve ölçüm hatalarının neden olduğu tahmin sorunları bireylerin ve ailelerin tekil davranışları temel alınarak açıklanmıştır. Bu tür sorunlar, çalışmanın analiz birimi olan kuşaklar için de geçerli olabilir. Öte yandan, verili bir kuşağın davranışı bu kuşağı oluşturan bireylerin davranışlarının bir üst düzeyde toplulaştırılmış hali olduğundan, söz konusu tahmin etme problemlerinin olumsuz etkileri daha zayıf şekilde gerçekleşebilir.

²⁸ Bu belirtilen sapmanın yönünü ve büyüklüğünü önceden belirlemek oldukça zor görülmektedir. Eğer çatışmanın eğitimsel erişime etkisinin negatif olması öngörülüyorsa, şu belirtilen unsurları göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Örneğin sosyoekonomik konumu

sayımı zamanındaki yerleşim yerine kıyasla, doğum yerinin daha düşük olasılıkla seçilebilen bir unsur olduğu dikkate alınarak, gerçekleştirilen ekonometrik analizde bireylerin coğrafi olarak çatışmaya maruz kalıp kalmadıkları doğum yerleri bilgisi kullanılarak belirlenmiştir.

Bu çerçevede bireylerin yer değiştirme eğilimlerine göre çatışmanın tahmin edilen etkilerinin ne ölçüde farklılaştığını incelemek amacıyla, nüfus sayımı verisinin kısıtlı yerleşim yeri bilgisi kullanılarak iki farklı nüfus grubu oluşturulmuş ve bu gruplar için referans regresyon modeli tahmin edilmiştir. Bu bağlamda birinci grup olarak, nüfus sayımı zamanında ikamet ettiği ili doğum ilinden farklı olanlar “iller arasında hareket edenler” olarak tanımlanmıştır. Bu tür yerleşim yeri değişikliği yapmadığı tespit edilenler ise “iller arasında hareket etmeyenler” şeklinde ikinci grup olarak belirlenmiştir. Bu iki gruptaki bireyler doğum yerlerinin çatışmanın gerçekleştiği iller olup olmadığına göre ayrıştırılıp, temel demografik ve eğitimsel başarılarına göre incelenmiştir.²⁹ Bu betimsel analizin sonuçları, illerin çatışmaya maruz kalma konumlarından bağımsız olarak, her on kişiden yaklaşık dördünün il değiştirdiğini işaret etmektedir. Doğum yeri çatışma ili olan bireyler arasında, iller arasında hareket edenlerin % 24.6’sının herhangi bir okulu tamamlamadığı, % 24.4’ünün ise lise ve üzeri bir okuldan mezun olduğu belirlenmiştir. Öyleyse, bu belirtilen nüfus grubu için eğitimsel başarının ayırt edici bir özellik olmadığı belirtilebilir. Öte yandan, doğum yeri çatışma ili olmayanlar arasındaki hareket eden nüfus için ise eğitimsel başarının önemli bir rol oynadığı gözlenmiştir. Nitekim, bu nüfus grubu için aynı eğitimsel çıktılar % 7.1 ve % 38.5 olarak bulunmuştur. Bu farklılık, çatışma illeri doğumlu bireyler için yerleşim yeri değiştirmenin daha yüksek olasılıkla eğitimsel başarılarından bağımsız gerçekleştiğini, dolayısıyla seçim mekanizmalarından daha az etkilendiğini göstermektedir. Bu durum, çatışmanın gerçekleştiği dönemde zorunlu yer değiştirme politikaları sonucu yaklaşık bir milyon kişinin yerleşim yerlerini terk etmesi ile açıklanabilir.³⁰

Bu betimsel analize ek olarak yapılan regresyon analizinde, iller arasında hareket edenler ve etmeyenler için ayrı ayrı çatışma ortamına maruz kalmanın eğitimsel erişime etkileri tahmin edilmiştir. Tablo 7’de verilen sonuçlar, çatışmanın tahmin edilen etkilerinin temel bulgularla

yüksek olup eğitime önem veren bireyler ve aileler çatışmadan dolayı çatışma bölgesini terk ettiklerinde, çatışmanın negatif etkisi olduğundan daha fazla olacaktır. Diğer önemli bir husus, çatışmaya maruz kalınmasının hesaplanmasında meydana gelen ölçüm hatalarıdır. Eğer bu ölçüm hataları bireylerin eğitimsel süreçlerini belirleyen etkenlerden bağımsız olarak belirleniyorsa, klasik ölçüm hataları gerçekleşecek ve bunun sonucunda tahmin edilen negatif etki sifıra doğru sapmalı olacaktır. Öte yandan, ölçüm hataların rassal olmayan bir şekilde bireyler arasında farklılık göstermesi durumunda, tahmin edilen etkilerdeki sapmanın yönünü kestirmek mümkün değildir. Çatışmanın eğitimsel erişime etkisinin pozitif olması öngörüldüğünde de benzer durumlar söz konusudur.

²⁹ Bu incelemeyle ilgili bilgiler Web Ek’teki Tablo A4’te verilmiştir.

³⁰ Ayrıca doğum yeri çatışmanın gerçekleştiği iller olan bireyler arasından, çatışmanın olmadığı diğer bölgelere göç edenlerin temel özellikleri incelenmiş ve benzer çıkarımlara ulaşılmıştır (Tablo A4, Web Ek).

uyumlu olduğunu ve bu iki grup arasında değişmediğini göstermektedir. Bu noktada, mevcut veri setleri arasında çatışmaya maruz kalmanın coğrafi olarak ölçülmesine en fazla olanak veren GNS'nin bireylerin yerleşim yerleri arasındaki hareketliliği konusunda yetersiz bilgi içerdiği dikkate alınarak, bu verilen sonuçlar değerlendirilmelidir.

Tablo 7
Göç Etme Davranışlarını Göre Çatışma Ortamına Maruz Kalmanın
Eğitimsel Erişime Etkilerinin F-F Tahminleri

	İlkokul eğitimi		Ortaokul eğitimi		Lise eğitimi	
	(1) İller arasında yer değiştirmeyen nüfus	(2) İller arasında yer değiştiren nüfus	(1) İller arasında yer değiştirmeyen nüfus	(2) İller arasında yer değiştiren nüfus	(1) İller arasında yer değiştirmeyen nüfus	(2) İller arasında yer değiştiren nüfus
Çatışma_ilXKuşak 1950_1965						
Çatışma_ilXKuşak 1978_1982	0.108*** (0.014)	0.079*** (0.015)	-0.100*** (0.017)	-0.096*** (0.023)	-0.100*** (0.0171)	-0.111*** (0.020)
Çatışma_ilXKuşak 1972_1977	0.083*** (0.013)	0.064*** (0.014)	-0.037*** (0.012)	-0.060*** (0.014)	-0.048*** (0.016)	-0.074*** (0.014)
Çatışma_ilXKuşak 1966_1971	0.036*** (0.010)	0.034*** (0.010)	-0.014** (0.007)	-0.033*** (0.007)	-0.015*** (0.005)	-0.037*** (0.006)
R ²	0.944	0.925	0.954	0.935	0.942	0.930
Gözlem sayısı	2145	2145	2145	2145	2145	2145

Sayım verisinde bulunan ikamet yeri (il) ile doğum yeri (il) bilgileri kullanılarak iki farklı analiz örnekleme oluşturulmuştur: Doğum yeriyle ikamet yeri aynı olanlar “iller arasında yer değiştirmeyen nüfus”, aksi takdirde ise “iller arasında yer değiştiren nüfus” biçiminde sınıflandırılmıştır. Bu iki grup için ayrı ayrı Tablo 3'te tanımlanan referans regresyon modeli tahmin edilmiş, elde edilen sonuçlar yukarıda verilmiştir. Bu tablo hakkındaki gerekli diğer bilgiler için Tablo 3'ün açıklamalarına bakınız. Standart hatalar parantez içinde verilmiştir. ***, ** ve * simgeleri sırasıyla % 1, % 5 ve % 10 anlamlılık düzeylerini belirtmektedir.

3.6. Çatışmanın tahmin edilen etkilerinin cinsiyete göre ayrıştırılması

Bu bölümde çatışma ortamına maruz kalmanın eğitimsel erişime olan etkilerinin kadınlar ve erkekler arasında ne ölçüde değiştiği incelenmiştir. Tablo 8'de ortaokul ve lise eğitimi için gösterilen önemli bir bulgu, çatışmanın tahmin edilen olumsuz etkilerinin kadınlar için daha yüksek olmasıdır. Bu bulgu çeşitli mekanizmalarla açıklanabilir. Silahlı çatışma gibi olumsuz şokların etkisini azaltabilmek amacıyla, aileler çocukları için yaptıkları harcamaları kısmakta, kız çocukları bu kısıntıdan daha çok etkilenmektedir (Lewis ve Lockheed, 2008). Nitekim erkek çocukları ile karşılaştırıldığında, şoklardan kız çocuklarının eğitimsel başarıları gibi beşeri sermaye çıktılarının daha olumsuz biçimde etkilendiği gözlenmiştir. Bu durum, kadınlar için eğitimsel yatırımların temel getirisi olan ücretlerin daha düşük ve istihdam olanaklarının daha kısıtlı olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca çatışmanın gerçekleştiği Doğu Bölgesi'nde erkek çocuğun değerinin

kültürel sebeplerden dolayı daha yüksek olması, bu belirtilen durumun meydana gelmesine yol açmaktadır (Kırdar, 2009). Bu açıklamaları destekler nitelikteki başka bir bulgu, çatışmanın ilkokul eğitimine olan pozitif etkisinin özellikle genç kuşaktaki kadınlar için daha az olmasıdır.

Tablo 8
Cinsiyete Göre Çatışma Ortamına Maruz Kalmanın Eğitimsel Erişime Etkilerinin F-F Tahminleri

	İlkokul eğitimi			Ortaokul eğitimi			Lise eğitimi		
	Erkek	Kadın	Fark	Erkek	Kadın	Fark	Erkek	Kadın	Fark
Çatışma_ilXKuşak 1950_1965									
Çatışma_ilXKuşak 1978_1982	0.669*** (0.010)	0.131*** (0.026)	Evet (***)	-0.086*** (-0.369)	-0.125*** (0.026)	Evet (**)	-0.095*** (0.014)	-0.125*** (0.023)	Evet (***)
Çatışma_ilXKuşak 1972_1977	0.078*** (0.012)	0.077*** (0.023)	Hayır	-0.037*** (0.010)	-0.063*** (0.018)	Evet (***)	-0.057*** (0.001)	-0.067*** (0.016)	Evet (***)
Çatışma_ilXKuşak 1966_1971	0.052*** (0.08)	0.012 (0.191)	Evet (***)	-0.025*** (0.009)	-0.029*** (0.011)	Hayır	-0.033*** (0.007)	-0.021** (0.009)	Evet (***)
R ²	0.907	0.940		0.937	0.949		0.921	0.940	
Gözlem sayısı	2145	2145		2145	2145		2145	2145	

Her bir eğitimsel erişimin dikey panelinin en son sütununda, çatışmanın tahmin edilen etkilerin kadın ve erkekler arasındaki farkının istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı belirtilmiştir. Bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu durumlarda, anlamlılık seviyesi parantez içinde verilmiştir. Diğer gerekli açıklamalar için Tablo 3'ün açıklamalarına bakınız. Standart hatalar parantez içinde verilmiştir. ***, ** ve * simgeleri sırasıyla % 1, % 5 ve % 10 anlamlılık düzeylerini belirtmektedir.

Öte yandan, Türkiye'ye özgü kurumsal bir özellik çatışmanın tahmin edilen etkilerinin cinsiyete göre farklılıklar göstermesine neden olabilir: Türkiye'de erkek vatandaşlardan, 20-41 yaşlarında zorunlu askeri hizmetin yerine getirmesi beklenmektedir. Bu askerlik hizmetinin ne zaman, ne kadar sürede ve nasıl yapılacağı erkeklerin eğitimsel başarıları ile yakından ilişkilidir. Örneğin, askerlik çağına gelmiş ama lise ve yükseköğrenim kurumlarına kayıtlı olan öğrenciler öğrenimini bitirinceye kadar askeri hizmet yükümlülüğünü erteleyebilmektedir. Ayrıca, askerlik görevini yedek subay veya kısa dönem er olarak yapan üniversite mezunlarının çatışma bölgesindeki askeri operasyonlarda görevlendirilme olasılığının daha az olduğu yönünde sözel kanıtlar bulunmaktadır. Bu nedenle, askerlik hizmetlerinden muaf olan kız çocukları ile karşılaştırıldığı zaman, aileler erkek çocuklarının askerlik hizmetini kısa sürede ve çatışma bölgesinden uzak güvenli bir yerde yapabilmesi için onların eğitimine daha fazla önem verebilir. Bu durum, çatışmanın negatif etkisinin erkek çocuklarına daha zayıf yansımaya yol açabilir.³¹

³¹ Ayrıca çatışma bölgesinde doğmuş sivil nüfus dikkate alındığında, erkeklerin ve kadınların PKK örgütüne katılma olasılığındaki farklılıklar da çatışmanın eğitimsel erişime etkilerinin

4. Sonuç

Bu çalışma, Türkiye'deki silahlı çatışmanın eğitimsel erişime etkilerini incelemiştir. Bu incelemede elde edilen F-F tahminleri, okul çağında çatışma ortamına maruz kalınmasının ortaokul ve lise eğitimini bitirme oranlarını olumsuz etkilediğini göstermektedir. Benzer negatif etki yükseköğretimi bitirme oranları için de gözlenmiştir. İlkokul-sonrası eğitim için çatışmanın tahmin edilen negatif etkileri, silahlı çatışmaların neden olduğu sonuçları eğitimsel çıktıları bakımından irdeleyen uluslararası literatürün bulgularıyla uyumludur. Ancak uluslararası literatürden farklı olarak bu çalışmada, çatışma ortamına maruz kalan kuşakların ilkökul eğitimini daha yüksek bir oranda tamamladıkları belirlenmiştir. Bu karşıt bulguyu Türkiye'deki silahlı çatışma ortamının kendine özgü özellikleriyle açıklamak mümkündür. Bu özelliklerden ilki, çatışmanın yoğun bir şekilde sosyoekonomik gelişme düzeyi açısından en alt sıralarda yer alan Doğu Bölgesi'nin kırsal alanlarında gerçekleşmesidir. Bu bağlamda, devletin çatışma bölgelerini kontrol altına almak amacıyla yaptığı yol, karakol yapımı ve bunların sonucunda sadece coğrafi olarak değil sosyoekonomik gelişme bakımından da yalıtılmış kırsal yerleşim yerlerine ilkökul açılması, çatışma sürecinde ilkökul eğitimi bitirme oranının artmasına neden olabilir. Bu durumla yakından alakalı biçimde, güvenlik nedeniyle kırsal yerleşim yerlerinden şehir merkezlerine göç edilmesi, bu pozitif ilişkinin diğer bir etkeni olabilir. Bu hususlar, Türkiye'deki silahlı çatışma sürecini dünyanın diğer bölgelerindeki benzer süreçlerle neden olduğu sonuçlar bakımından karşılaştırırken dikkatli olmak gerektiğini göstermektedir. Çünkü silahlı çatışmalar ortaya çıkış nedenleri, şiddet derecesi, süresi ve uygulanan politikalar açısından farklılık gösterebilmektedir.

Silahlı çatışma literatüründe başka önemli bir konu, çatışmanın eğitimsel erişime etkilerinin bireyin cinsiyetine göre nasıl değiştiğidir. Shemyakina (2011) ve Chamabawala ve Moran (2011) çatışmanın eğitimsel erişime olan olumsuz etkisini kadınlar için daha büyük bulurken, Akresh ve Walque (2008) ve Swee (2009) bu olumsuz etkiyi erkekler için daha büyük bulmuştur. Bu çalışma kapsamında, çatışmanın ortaokul ve lise eğitimine olumsuz etkisi kadınlar için daha güçlü biçimde gerçekleştiği gözlenmiştir. Öte yandan, çatışmanın ilkökul eğitimine olan pozitif etkisi ise kadınları için daha zayıf bulunmuştur. Ayrıca çalışmada elde edilen diğer tahmin sonuçları, çatışmaya maruz kalma ile eğitimsel erişim arasındaki bağıntının, çatışma ortamına daha uzun süre maruz kalanlar ve tarihsel olarak Kürt nüfusun yoğun olduğu iller için farklılık gösterdiğini belirtmektedir.

cinsiyete göre değişmesine neden olabilir. Ama bu durumun F-F tahminlerini ne yönde etkilediğini belirlemek için örgüte katılma mekanizmasının bireylerin cinsiyetine ve eğitimsel erişimine göre nasıl işlediğini bilmek gerekmektedir. Örneğin, çatışma bölgesinde doğmuş, eğitimsel erişim seviyesi düşük olan erkeklerin örgüte daha yüksek oranda katılması durumunda, çatışmanın olumsuz etkileri erkekler için olduğundan daha küçük olarak tahmin edilecektir.

Bu çalışmada kullanılan F-F yöntemi kapsamında, iller ve kuşaklar çatışma ortamına maruz kalma konularına göre gruplara ayrıştırılmış ve bu gruplar arasında etkileşimin olmadığı varsayılmıştır. Dolayısıyla kısmi denge analizi çerçevesinde elde edilen tahmin sonuçları, Türkiye'deki çatışma ortamının etkilerini hem coğrafi olarak hem de zaman içinde maruz kalanlar için ölçmektedir. Dolayısıyla F-F yöntemi, çatışmanın eğitimsel erişime etkilerinin bütün Türkiye için hesaplanmasına olanak vermemektedir. Ayrıca bu şekilde gerçekleştirilen kısmi denge analizi, çatışmanın genel denge analizi kapsamında gerçekleşmesi söz konusu olan etkilerini göz ardı etmektedir. Başka bir deyişle, F-F yönteminde çatışmaya maruz kalan illerle kalmayan iller tamamen birbirinden yalıtılmış şekilde ele alınmış, dolayısıyla çatışma sürecinin hiçbir şekilde çatışmanın gerçekleşmediği illeri etkilemediği varsayılmıştır. Öyleyse çatışma ortamının çatışmanın gerçekleşmediği illeri de etkilemesi durumunda, F-F tahminlerinin çatışmanın etkilerini sapmalı biçimde ölçmesi olasıdır. Örneğin, çatışma illerinden diğer illere doğru gerçekleşen göç hareketleri çatışmanın olumsuz etkilerinin diğer illere yayılmasına neden olabilir. Ayrıca, çatışmanın başlamasıyla birlikte beşeri ve fiziksel sermayenin ülkeyi terk etmesi, genel bütçe içindeki askeri harcamaların payının artması sonucu ekonomik kalkınma ve büyüme odaklı yatırımların azalması, sosyal destekleme ağlarının zayıflaması ve devlet kurumları arasında uyum sorununun artması bölgesel çatışmanın diğer bölgeleri de etkilemesine yol açabilir. Böylece çatışmanın fiziksel anlamda belirli illerde yoğunlaşmasına rağmen, neden olduğu sorunlar açısından Türkiye'nin bütününe olumsuz biçimde etkilemesi mümkün olacaktır. Çatışmanın bu tür etkileri dikkate alındığında, çatışmanın gerçekleştiği illerle gerçekleşmediği iller arasında yapılan karşılaştırma sonucu elde edilen F-F tahminleri, çatışmanın negatif etkilerini olduğundan daha az-yani aşağıya doğru sapmalı olarak ölçmüş olabilir. Öte yandan, F-F tahminleri aynı sebepten dolayı çatışmanın pozitif etkilerini olduğundan daha fazla-yani yukarıya doğru sapmalı olarak ölçmüş olabilir. Bu nedenle, bu çalışma sonucunda elde edilen F-F tahminlerinin değerleri silahlı iç çatışmanın eğitimsel erişime negatif etkisinin alt sınırını oluştururken, pozitif etkisinin üst sınırı olarak belirtilebilir.

F-F yönteminin diğer önemli bir varsayımı, Kürt nüfusun yoğun olduğu çatışma illerinde silahlı çatışma sürecinin 1984 öncesi dönem için söz konusu olmadığıdır. Bu varsayımına dayanılarak, çatışma süresince okul çağında olan ve olmayan kuşakların eğitimsel erişimlerini karşılaştırılmıştır. Ancak Türk Devleti ile Kürtler arasındaki merkez-çevre ilişkisinin tarihsel olarak çatışmacı bir ortamda şekillendiği dikkate alınırsa, bu tür karşılaştırmalar yapılarak elde edilen sonuçlar sapmalı olabilir. Daha açık bir ifadeyle, çatışma illerinde yaşayan ve 1984 öncesi dönemde okul çağını tamamlayan kuşaklarda, kendileri okul çağında iken, süreklilik gösteren çatışmacı ortamdaki olumsuz etkilenmiş olabilir. Bu yüzden, F-F yönteminin 1984'ten bu yana süren silahlı çatışmanın eğitimsel erişime negatif etkilerini

aşağıya doğru sapmalı olarak tahmin etmiş olması olasıdır. Öte yandan, çatışmanın tahmin edilen pozitif etkilerinin bu durumda ne yönde sapma göstereceğini ek varsayım yapmadan kestirebilmek pek mümkün gözükmemektedir.³²

Sonuç olarak, bu çalışmanın bulgularını değerlendirirken, yukarıda belirtilen hususlar göz önünde bulundurulmalıdır. Nitekim bu çalışmanın temel amacı, Türkiye’de yaklaşık 30 yıldan beri süren çatışma ortamının eğitimsel erişimde neden olduğu sonuçlar açısından nihai bir hükme ulaşmaktan daha çok, bu altüst oluş sürecinin eğitimsel erişim gibi beşeri sermaye birikim süreçlerine olan etkilerini tartışmaya açmaktır. Çünkü beşeri sermaye bireyin ve toplumun sosyoekonomik gönencini belirleyen en önemli unsurlardan birini oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu tür bir tartışma ortamı, silahlı çatışmanın sonlandırılması ve barışın kalıcı olabilmesi için ne tür politikalara öncelik verilmesi konusunda kamuya önemli ipuçları sağlayacaktır.

Kaynaklar

- AKBULUT, Y. M. (2009), “The Long-Run Effects of Large Scale Physical Destruction and Warfare on Children”, HiCN Working Paper No. 62.
- AKRESH, R. ve WALQUE, D. (2008), “Armed Conflict and Schooling: Evidence from the 1994 Rwandan Genocide”, HiCN Working Paper No.47.
- ANGRIST, D. J. ve PISCHKE, J-S. (2009), *Mostly Harmless Econometrics: An Empiricist’s Companion*. Princeton University Press, New Jersey.
- BERKER, A. (2009), “The Impact of Internal Migration on Educational Outcomes: Evidence from Turkey”, *Economics of Education Review*, 28 (6): 739-749.
- (2010), “Türkiye’deki Silahlı Çatışmanın Eğitimsel Erişime Etkileri: Nesil Analizi”, Yayınlanmamış Taslak Çalışma.
- (2011), “Türkiye’deki Silahlı Çatışmanın Dğurganlık Geçişine Etkisi: İkinciden Üçüncü Doğuma Geçişin İncelenmesi”, *Alternatif Politika*, 3 (1): 55-113.
- BERTRAND, M., DUFLO, E. ve MULLAINATHAN, S. (2004), “How Much Should We Trust Differences-in-Differences Estimates?”, *Quarterly Journal of Economics*, 119 (1): 249-275.
- BİLA, F. (2004), *Satranç Tahtasındaki Yeni Hamleler: Hangi PKK? Ümit Yayıncılık, Ankara.*
- BEŞİKÇİ, İ. (1991), *Kürtlerin Mecburi İskanı*. Yurt Kitap-Yayın, Ankara.
- (1992a), *Doğu Anadolu’nun Düzeni: Sosyo-Ekonomik ve Etnik Temeller II*. Yurt Kitap-Yayın, Ankara.
- (1992b), *Orgeneral Muğlalı Olayı: Otuzüç Kurşun*. Yurt Kitap-Yayın, Ankara.
- (1992c), *Doğu Mitingleri’nin Analizi* (1967). Yurt Kitap-Yayın, Ankara.
- BLATTMAN, C. ve MIGUEL, E. (2010), “Civil War”, *Journal of Economic Literature*, 48 (1): 3-57.
- BOZARSLAN, H. (2001), “Human Rights and the Kurdish Issue in Turkey: 1984-1999”, *Human Rights Review*, 3 (1): 45-54.

³² Burada yapılması gereken varsayım, 1984 öncesi dönemdeki çatışma illerindeki durumun ilkökul eğitimini nasıl etkilediğiyle ilgilidir. Eğer bu dönemdeki çatışmacı ortam çatışma illerdeki ilkökul bitirme oranını olumsuz etkilemişse, tahmin edilen etkiler yukarıya doğru sapmalı olacaktır. Aksi takdirde, bu sapma aşağıya doğru olacaktır.

- (2008), “Kurds and the Turkish State”, Turkey in the Modern World, Ed. Reşat Kasaba, Cambridge University Press, New York, s. 333-336.
- (2009), “Kürt Milliyetçiliği ve Kürd Hareketi (1898-2000)”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 4/ Milliyetçilik, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 841-870.
- BOZARSLAN, M. E. (2002), *Doğu’nun Sorunları*. Avesta, İstanbul.
- BRUINSEN, V. M. (2011), *Ağa, Şeyh ve Devlet*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- BUNDERVOET, T., VERWIMP, P. ve AKRESH, R. (2009), “Health and Civil War in Rural Burundi”, *Journal of Human Resources*, 44 (2): 536-563.
- CEMAL, H. (2005), *Kürtler*. Doğan Kitapçılık, İstanbul.
- CHAMARBAGWALA, R. ve MORAN, H. E. (2011), “The Human Capital Consequences of Civil War: Evidence from Guatemala”, *Journal of Development Economics*, 94 (1): 41-61.
- COULIBALY, S., DEICHMANN, U., and LALL, S. (2007), “Urbanization and Productivity: Evidence from Turkish provinces over the period 1980-2000”, World Bank, Policy Research Working Paper, No: 4327.
- GUERRERO-SERDAN, G. (2009), “The Effects of the War in Iraq on Nutrition and Health: An Analysis Using Anthropometric Outcomes of Children”, HiCN Working Paper No. 55.
- GUNTER, M. G. (1997), *The Kurds and the Future of Turkey*. Palgrave Macmillan, New York.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (HÜNEE). (2006), *Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması (TGYONA)*. İsmat Matbaacılık ve Yayıncılık, Ankara.
- HECKMAN, J. J. ve KRUEGER, B. A. (2004), *Inequality in America: What Role for Human Capital Policies*, MIT Press, Cambridge.
- HÜR, A. 2010, *Kürt Nüfusu, Tahminler ve Gerçekler*. Taraf. Aralık 26.
- IZADY, R. M. (1992), *The Kurds: A Concise Handbook*. Crane Russak, Washington.
- JACOBY, T. (2005), “Semi-authoritarian Incorporation and Autocratic Militarism in Turkey”, *Development and Change* 36 (4): 641-665.
- KIRDAR, M. (2009), “Explaining Ethnic Disparities in School Enrollment in Turkey”, *Economic Development and Cultural Change* 57 (2): 297-333.
- KIRIŞCI, K. ve WINROW, M. G. (1997), *The Kurdish Question and Turkey: An Example of a Trans-State Ethnic Conflict*. Frank Cass & Co. Ltd, London.
- KOC, I., HANCIOĞLU, A. ve CAVLIN, A. (2008), “Demographic Differentials and Demographic Differential of Turkish and Kurdish Populations in Turkey”, *Population Research and Policy Review*, 27(4): 447-457.
- KURBAN, D., YÜKSEKER, D., ÇELİK, B. A., ÜNALAN, T. ve AKER, A. T. (2006), “Zorunlu Göç ile Yüzleşmek: Türkiye’de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası”, TESEV Yayınları, İstanbul.
- LEWIS, M. ve LOCKHEED, M. (2008), “Social Exclusion and Gender Gap in Education”, World Bank Policy Research Working Paper No. 4562.
- MCDOWALL, D. (2007), *A Modern History of the Kurds*. I. B. Tauris, New York.
- MERROUCHE, Q. (2006), “The Long-Term Educational Cost of War: Evidence from Landmine Contamination in Cambodia”, IFS Working Paper Series No. W06/11.
- MUTLU, S. (1996), “Ethnic Kurds in Turkey: A Demographic Study”, *International Journal of Middle Eastern Studies* 28 (4): 517-541.
- (2002), *Doğu Sorunun Kökenleri: Ekonomik Açıdan*. Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- ORAN, B. (2009), “Kürt Milliyetçiliğinin Diyalektiği”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 4/ Milliyetçilik, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 871-879.
- SEN, A. (2004), *Özgürlükle Kalkınma*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- SHEMYAKINA, O. (2011), “The Effect of Armed Conflict on Accumulation of Schooling: Results from Tajikistan”, *Journal of Development Economics* 95 (2): 186-200.

- SWEE, E. L. (2009), “On War and Schooling Attainment: The case of Bosnia and Herzegovina”, HiCN Working Paper No. 57.
- TBMM. (1998), “Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Boşaltılan Yerleşim Birimleri Nedeniyle Göç eden Yurttaşlarımızın Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Tedbirlerin Tespit Edilmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu”, Tutanak Dergisi 53, Dönem 20.
- TEKELİ, İ. (2008), “Türkiye’de Eşitsiz Gelişme ve Bölgesel Kalkınma Politikaları Üzerindeki etkileri”, İlhan Tekeli Toplu Eserleri -2: Türkiye’de Bölgesel Eşitsizlik ve Bölge Planlama Yazıları, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s.88-109.
- ÜSKÜL, Z. (1997), Siyaset ve Asker, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- YAYMAN, H. (2011), Şark Meselesinden Demokratik Açılıma Türkiye’nin Kürt Sorunu Hafızası, SETA Yayınları, Ankara.
- YEĞEN, M. (2006a), Müstakbel Türk’ten Vatandaşa: Cumhuriyet ve Kürtler, İletişim Yayınları, İstanbul.
- (2006b), Devlet Söyleminde Kürt Sorunu, İletişim Yayınları, İstanbul.
- YILDIZ, A. (2010), “Ne Mutlu Türküm Diyebilene”: Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938), İletişim Yayınları, İstanbul.
- YÜCEŞAHİN, M. M. VE ÖZGÜR, E. M. (2006), “Türkiye’nin Gündeydoğusunda Nüfusun Zorunlu Yerinden Oluşu: Süreçler ve Mekansal Örüntü”, Coğrafi Bilimler Dergisi 4 (2): 15-35.

Extended Summary

Impacts of Armed Conflict on Educational Attainment in Turkey: A Cohort Analysis

Abstract

This article gauges the educational consequences of Turkey's 30-year-old armed conflict that arose as a result of its Kurdish problem, which has long awaited a solution. To address potential econometric problems in estimating the impacts of conflict on education, such as omitted variable bias and the endogeneity of the occurrence of conflict, a differences-in-difference (D-D) estimation method is implemented. This method utilizes geographic and cohort variations in exposure to conflict to estimate the causal effects of armed conflict on educational attainment. The estimation results indicate that the effects of exposure to conflict may vary with the level of educational attainment analyzed in this study. It appears that while exposure to conflict is positively associated with the primary-school completion rate, it is negatively related to both the middle- and high-school completion rates. Furthermore, these negative estimated effects appear to be larger for females, for those who were exposed to conflict for a longer period of time, and for provinces with a historically greater share of Kurdish population.

Keywords: Armed Conflict, Educational Attainment, Turkey.

JEL cods: I21, N44, O52

This article gauges the educational consequences of Turkey's 30-year-old armed conflict that arose as a result of its Kurdish problem, which has long awaited a solution. Armed conflict in Turkey that has been clustered in provinces located in the East and Southeast Anatolia Regions has deteriorated the economic and social development for both these conflict-exposed provinces and Turkey as a whole. This conflict may also have affected human capital outcomes for individuals in the conflict region by worsening conditions that determine the demand and supply of human capital investments. To evaluate whether and to what extent the 30 years of armed conflict in Turkey has altered human capital outcomes, I examine educational outcomes, which have been proved to be most important determinant of individuals' economic and social well-being, as well as that of their offspring.

As observed in Turkey, when examining the educational consequences of armed conflict concentrated in a particular region, several methodological problems must be addressed to estimate the causal impact of conflict. First, regions are not randomly selected to suffer from the horrors of conflict in the sense that the conflict region may significantly and permanently differ from other regions of the country. Even before the occurrence conflict in Turkey, for example, the East Region had been construed as the least developed region, and it featured unorganized and widely scattered settlements, a lower level of urbanization, and a lower level of infrastructure investments for basic needs, such as water, electricity, and transportation; it also had a

unique ethnic structure, in that the majority of the population is composed of Kurds. Because these region-specific characteristics may be related simultaneously to both the onset of conflict and lower educational outcomes in the region, failure to account for region-specific characteristics may lead to an omitted variable bias, contaminating the estimates of the conflict's impact on educational outcomes.

Somewhat related to the first problem, the second problem is that the causality between armed conflict and educational outcomes may run in opposite directions. While conflict reduces educational outcomes, lower educational outcomes may also cause the onset of conflict. For example, lower educational outcomes for individuals in the conflict region may hinder their success in the labor market, thereby reducing their opportunity cost of uprising against the central government.

To address potential econometric problems associated with an omitted variable bias and the endogeneity of the occurrence of conflict, a differences-in-difference (D-D) estimation method is implemented. This method utilizes geographic and cohort variations in exposure to conflict to estimate the causal effects of armed conflict on educational attainment. First, to measure cohort variations in exposure to conflict, I utilize information on year of birth from the 2000 Turkish Census to identify individuals who were exposed to conflict (conflict cohorts) and those not exposed to conflict (non-conflict cohorts). Second, to measure geographical variations in exposure to conflict, provinces in the East Region of Turkey that had been governed by the state emergency law are defined as provinces exposed to conflict (conflict provinces), while the remaining provinces are defined as provinces not exposed to conflict (non-conflict provinces). I then calculate the extent to which differences in educational outcomes between conflict and non-conflict cohorts differ between conflict and non-conflict provinces. These difference-in-differences (D-D) estimates may capture the causal impacts of conflict on individuals' educational outcomes. The first-differencing between different time periods sweeps out the province-specific fixed effects, whereas the second-differencing between provinces sweeps out the cohort-specific fixed effects.

The estimation results indicate that the effects of exposure to conflict may vary with the level of educational attainment analyzed in this study. It appears that while exposure to conflict is positively associated with the primary-school completion rate, it is negatively related to both the middle- and high-school completion rates. Furthermore, these negative estimated effects appear to be larger for females, for those who were exposed to conflict for a longer period of time, and for provinces with a historically greater share of Kurdish population.